MIZO ZIA-RANG

1975

MIZO ZIA-RANG

1st. Edition

1975

Published by the Mizo Academy of Letters and Printed at the J.K. Printing Press, Aizawl, Mizoram.

Thuhmahruai

Hemi Lehkhabu chhunga thu te hi a tlangpui chuan dik tawk hlein a ṭawng hman dan pawh hi a duhawm tawk hlein ka hria. Ngaihdan ṭhenkhatte erawh chu pawmpui ve loh laite pawh a awm thei ang.

Mizo Academy of Letters-in chhut tlâkah a ngai a; lehkhabu pawimawh tak a la nih deuh deuh pawh a ring. Chuvangin a ziaktu chungah pawh a lawm hle a ni.

H. K. Bawichhuaka,
President,
Mizo Academy of Letters
MIZORAM.

Dated 19. 8. 75

A CHHUNGA THU AWMTE

Printed at the J. K. Printing Press, Aizawl. 16-8-1975-C-3,000.

MIZO SAKHUA

(By Rev. Liangkhaia, Aizawl)

I. A bul : A bul dik tak kan hre phak tawh lo va, Mizo upa hriat phak chin chu, "Rûn lui thlang lam kamah mahni chi chiin kan awm," tih a ni. Lusei-ho chu Seipui khurah an awm a, Ralte-ho chu Suaipui leh Saihmun-ah an awm a. Chawngthu-ho hi Sanzawl leh Bochung-ah an awm a, Khiangte-ho hi Pelpawl, Belmual leh Lungchhuanah an awm a, "Hauhnar tlâng' an tihah hian Hauhnar, Chuaungo leh Chuauhang-ho an awm. Ngente, Chawhte, Punte, leh Parté te hi Chawnghawihah leh Saulamah an awm.

Chunglam chuan biak tur lumual an hre lo khe mai a, an lungngaih leh an mangan changte hian rilru lama min tithlamuang thei pang dang-nate pawh mi pe thei; hmuh theih lohah hian awmin an ring si a. 'Pi biakin lo chhâng ang che, Pu biakin lo chhang ang che,' ti tla a ṭha ber ang e, an ti a. Chatuang chuan ane an thlah ṭhin a ni, tun an sawi. An dam loh changa an inthawina hmasa ber chu, "Aitè thlah," leh "Buh thiûk a ni," an ti bawk. A lo tet deuh hnu chuan an khaw hmunte an lo tawn a, khawthlang lam an tawn pen ta zel a, an khaw hmun hlui te, an lo awm thlâkna tlângte kha an chham ta zel a, an thlam hla pawh a sei ta zel a ni, an ti ṭhin.

Hemi rama an lo awm hnu pawh hian Luseiho chuan an chhak tlâng kha chhim chhovin Seipui khur thlengin an chham a; Râlte hovin Suaipui te, Khawzâm-te an chham a; Khiangte hovin Belmual te, Lungchhuan-te an chham a ni. Chawngthu hovin Sanzâwl te, Bochung-te an chham a, [illegible] hovin Khawrua te, Tlâng khuate an chham a, hnam tinin an khaw bul ber thleng khan an chham ṭheuh a ni.

II. An thil biak ber : (Sa leh Khua) Mizo hi "Ramhuai bia" min ti a, kan sakhua takah chuan ramhuai chu kan lo be lo. Ramhuai biak hi chu damlo thawina a ni a, Sakhua a lo ni lo ve. Kan dam lohvin ramhuai mi tihnat niin kan ring a; ramhuai hnênah âr te, vawktein kan intlan ṭhin a lo ni. Sakhua chu dam reng pawhin kan theih ang

tawka tih fo mi a ni. Kan biak ber chu **Sa** leh **Khua** hi a ni a, chu chu kan sawi zawm a, "Sakhua" kan ti a lo ni. Vawkpa zawng chuan **Sa** hi an bia a, Sial zawng zawng hian **Khua** chu an bia a ni. Sawifiah thiam chu a-har hle mai ; han sawifiah dâwn ang ila :—

1. **Sa :** "Sa" hi engnge ni ber ? "Saphun" te kan ti a, "Sadâwt" te kan ti a, a **Sa-a** chu engnge ni ? Ngaihtuah ṭheuh tûr a-ni. Hemi ziaktu hi chuan **Sa** chu mahni pianna bil, nihna bil ni berin a ring a ni mai. Mizoramah hian hnam tinin mahni Sadâwt an nei a, Sakhua an hman apiangin mahni Sadâwt ṭheuh kha Puithiamah an hmang ṭhin a. Lusei hnahthlâk zawng zawng chuan Lal Sadâwt an ṭawmpui thei. Sadâwt kha chu ama chipuite zingah chuan hotu deuh leh zahawm deuhva ngaih a ni a, Lal Sadâwt phei kha chu **Veng nei** "Sadâwt Veng," tih hial pawh a ni ṭhin. Vawkpa talhna thiam hla ngawt hi chu a sei vak lova (Rev. Liangkhaia Mizo History "Sakhua" tih thu en rawh) Vawkpa ruâl hian Arpa fep tla sek sawk an talh tel ṭhin a, chu chu **Thla hualna** a ni ṭhin. Hei hi Vawkpa talh nen khan a inzawm tlat a ni, a sakhua ve hle. Mahse, a hranpa ngawt pawhin Thla hual hi, Vawkpa talh ṭumah lo pawh in ti thei ; thlâbarna leh thlâphanna an neih apiangin an paten an thlâ an hual sak bawk ṭhin a ni. Vawkpa talh ṭuma thlâ hual kha chu Sakhua nen inzawm a ni a, duhthu an sâm vak a ni ber e. An thiam hla chu heitiang hi a ni :—

"*Hual ang aw, hual ang aw,*
(chu mi) thla hual ang aw.
Nipui dam chen hual ang aw !
Thlapui dam chen hual ang aw,
Fanu chawiin hual ang aw,
Fapa chawiin hual ang aw,
Khumpui lumin hual ang aw,
Tappui lumin hual ang aw,
Tum vuiin hual ang aw,
Hai tarin hual ang aw,
Zawh zaw zovin hual ang aw,
Ra reng chulin hual ang aw !" an ti a, dam rei leh hmuing'l an dilna a ni ber mai.

An vawkpa talh lû leh a serh dangte chu kawmchar sût, khanchhuk leh tlung inkar laiah an tar ṭhin a, chumi avang chuan vawkpa kha "Vawkpa sût nghak" tih a ni a, sakhuaah lo chuan kawng dangah tihral thiang lo a ni. Vawkpa pahnih, pathum a ruala an vulh erawh chuan, a tê zawk ate kha chu Lal emaw, mi lian dang emaw pawh an talh mai thei a, a lian ber kha chu "Vawkpa sût nghak" a ni a, sakhaw hmanna ngei ngei tûr a ni.

Tin, vawkpa talh hi ni thum serh tûr a ni a, an talh ni achin,tûk thum tûk kha chu "Tûkthen tûk" an ti a, an sadâwt bawk khan a tawn ṭhian a, "Sa serh" pek tûr a nei leh a ni. Chumi hnuah chuan ni dang ang bawkin engpawh a ti thei ang a, mikhualte pawh a be thei tawh ang. Sadâwt khan vawkpa ngum a hlawh ṭhin.

2. KHUA (Khua nu) Hei hi "Khua nu" tih a nih avangin hmeichhia anga ngaih a ni. Khaw vêngtu kha Pathian anga ngaih a ni a ; Pathian thiltihtheihna ang engkim nei ve si, mihring zinga chêng a ni a. Kristianin Imanuela an ti ang deuh hi a ni. Nupa thuah "Khuanu tuah" an tih chu, "Pathian samsuih" tih tluk a ni a, a ngheh lam thuhmun reng a ni. "Khua tuah", "Khuanu tuah" tih chu Khuanuin nupa tuia a lo chuktuah, a lo fuih tawn tihna a ni a, inrem taka innei mite hi an ni ṭhin. "Pathian samsuih" tih ang chiah bawk a ni.

Tin, ran lam thuah Sial hi chu Khuanu pual bika ngaih a, "Khuain a hual ang a, a zun a ek a tam ang," an tih chuan, Khuanu khan a humhim ang a, no tam tak a hring ang, tihna a ni ṭhin. Chuti hian avang chuan **Khua** kha chu Sialin a bia a, "Sechhun" kan tih zawng zawng hian **Khua** vêk kha a ni a, an biak ni. **Sa** leh **Khua** hi kan lo bia a, chuvangin "Sakhua" kan ti a lo ni.

3. Sechhun Dan : Sechhun dawna inbuatsaih dân chu hetiang hi a ni:—

(1) **Zu :** A tlêm berah pawh ngân 40 a ngai ang. **Ngan** hi buhvai ... leh a kem inpawlh ṭin khat hi ngân khat a ni ang a, chutiang 40 chu an buatsaih tûr a ni. Buhhum phur sawm emaw, an dêng sawm ang a, chumi deng tûr chuan nula leh tlangval an sawm ang a, chumi dengtute tân chuan ngân 7 an ṭheh ang. Sa chhumna tûr khan nula leh tlangval thingphur an sawm bawk ang a, "Thingek zu" a sawm bawk

ang.

2. Seluphan : An se chhun lû kha kawtkai chhaka târ tûr a nih vangin Seluphan, Thingsia kher, kâk mawi tak suih tûr a ni a. Hemi ti tûr hian Sechhuntu pa chuan a ṭhian duh duh panga a sawm ang a, se sa kha an hlawh ṭheuh ang. Seluphan sui tûr chu puithiam-hovin ramah an va kal ang a, thingse kâk mawi an hmuh a an kih dawn chuan Puithiam khan (Sailungvar an ti a) lungte-in vawithum a han perh khum ang a, a kianga mite khan "A khum e, a khum e," an lo ti ṭhin tur a ni. Tin, Puithiam chuan, "Sachhe pa chuan nan ka ti lo chia, nuntluak pangdam nan ka ti che a ni," tiin a chham phual ang a, chutah a kit thei chauh ang. Tin, a tlûk veleh, "Ka ar malsawmin a thai thluk e," an lo ti dial ang. An suih zawhah chuan an zawn haw ang a, Sechhuntupa kawtlai chhakah an phun ang.

3. A chhun dan : An se chhun tur kha a chal seluphan si rat khan an thlung bet ang a, luhka aṭanga a zakdawh ding lama chhun rem khan an din tir ang a, Puithiam chuan sepeng a rawn khai ang a, a chhuntupa chuan sefei a rawn keng a, Puithiam chuan,

Khuain aw, ka Chalvawm lo chhang ang che,
Sakunga thova khuain aw, ka Chalvawm lo chhang ang che,
Thawhhmuna thova khuain aw, ka Chalvawm lo chhang ang che,
Lailawia thova khuain aw, ka Chalvawm lo chhang ang che,

tiin vawkpa talh hla ang bawk kha a chham chhuak a, (Rev. Liangkhaia Mizo History "Sakung" tih en la) Puithiamin a chham tawp chuan a chhuntupa chuan,

"Ka chhun tirhna ni rawh se,
Ka lam tirhna ni rawh se,
A ni, a thla, dang lovin,
A kum kipin ka chhun ang" tiin a chham a,

Sepa zakdawh ding lamah chuan a chhun zak a, hnu lam hawi lo tawpin in chhungah khan a lo lut vang vang a, Puithiam khan a zui lut tur a ni.

Hei hi hnathawk lovin ni sarih serh tur a ni a, Selu kha a Luphanah khan thla thum hmelhmu an tar tur a ni.

III· Sakhaw Biak Dan Kawngkal ; Tunah Mizo tlangval neinung tak, thangchhuah thei tur kha indang ta se la, thangchhuah tura a sakhua an hman dân tur kawngkal chu hetiang hi a ni :—

1. **Sakung** : A vawkpa mal vulh hmasak ber kha sakhaw hman nân a talh ang a, chu chu "Sakung a phun" an ti a; ama pualin sakhua a nei ve ṭan, tihna a ni ang chu. A biak ber kha "Sa" a ni a, (a hla chu Rev. Liangkhaia Mizo History-a "Sakung" tih thu en rawh.) Tun hmalam khan a pa sakhua a ṭawm ve mai ṭhin a, tunah chuan ama pualin sakhua a nei ve tan ta a ni.

2. **Chawng** : Sakung a phun hnuah khan Vawkpa 2 a vulh leh ang a, Chawng peih lo mi chuan a pahnihin a rualin a talh a, tumphit nen an rem a, chawng ang a ngaih a ni ve mai. Chawng tak tak erawh chu a hmaa sawi tawh ang khan Zu ngan 40 tal a sa tûr a ni, Sumdeng zu ngan 7 leh thing ek zu ngan 5 vel tal a ṭheh tûr a ni, Tin, vawkpa 2 bakah vawkpui a talh bawk ang a, vawkpui chu a bulhch'ar ang a, "Mualbuh' emaw "Sabebuh" emaw tiin naupang hrai nân hman tûr a ni. Tin, hetiang a tih ṭum hian Luhkapui a dawh ang a, a dawh fo thei tawh ang. Châwng lo pa narân chuan luhkapui dawh hi a thiang lo a ni.

3. **Dawino chhui** : Chawn hian, "Dawino a kai ṭet" an ti a, Sechhun lehnghal ma tur sial nei sa an nih loh chuan, chawn zawhah hian Dawino an chhui ṭhin a, sial nei sa reng, vawkpate nei sa, ti leh mai thei tûr an nih chuan Sechhun hnuah Dawino hi an chhui zawk ṭhin a. Tin, Dawino chu vawktê te, ar tea tih a nih avang hian, "Dawino' an ti a ni ang tih pawh a rinawm a, sakhaw thu a ni ve chungin vawkpa talh leh sechhunte ai kha chuan an serh dante pawh a nêp deuh a ni.

(1) **Chung** Hei hi vawktêa biak a ni a, Mizo in sumhmun chung ditpuh hian purva in angin bâwm tê tak tê an siam a, tahchuan a serh, a hmawr kim leh a lû an pe ṭhin. An biak bera chu a hriat theih meuh loh va, an talhna hla chu hetiang a ni :—

Chungin aw, ka zeltluang lo chhang ang che,
Ni hnuna lo thova chungin aw ka zeltluang lo chhang ang che,
Ruahpat thova chungin aw ka zeltluang lo chhang ang che,
Vanzawla thova chungin aw ka zeltluang lo chhang ang che, tih

ni a. Ni êng aṭanga malsawmna awmtirtu leh ruah surtirtu tih lungawi tumna niin a lang.

(2) **Vansen :** Hei hi Arhluisena biak a ni a, Mizo in tuûm hunna chung ditipah hian tuûm phelte hi an dawh a, tahchuan a serh an p ṭhin. An thiam hla chu :—

Vansenin ka Hluikhuang lo chhang ang che,
Romei kara chenga Vansenin lo chhang ang che,
Chumchi kara chenga Vanseiin lo chhang ang che, tih a ni a, chhum dum leh chhum sen kara malsawmna awm thei tûr an dilna a ni.

(3) **Hnuaite :** Hei hi vawktêa biak a ni a, in hmun vela malsawmna neitu tihlungawi tumna a ni. A hla chu :—

Hnuaitein ka zeltluang lo chhang ang che,
Charsut bula thovin ka zeltluang lo chhang ang che,
Kawmdawla thovin ka zeltluang lo chhang ang che,
Thuai dura thovin ka zeltluang lo chhang ang che,
Lei thuah hraa thovin ka zeltluang lo chhang ang che. tih a ni a, Lei thuah, "Thuahhra" tih hi "Thuahsawm" tihna a ni.

(4) **Hnuaipui :** Hei hi vawkpuia biak a ni a, Daw'no chhui tawpna a ni. Lei thuah sawm an bia a, thuah tina malsawmna awm thei tûr khan an dil a ni. A hla chu :—

Hnuaiin aw, ka chhurpui lo chhang ang che,
Lei thuah khata thovin ka chhurpui lo chhang ang che,
Thuah thuma thovin ka chhurpui lochhang ang che,
Thuah ngaa thovin ka chhurpui lo chhang ang che,
Thuah sariha thovin ka chhurpui lo chhang ang che,

Thuah kuaa thovin ka chhurpui lo chhang ang che,
Thuah hraa thovin ka chhurpui lo chhang ang che,

thuah kawpkim kha an duh lo va, a kawp[illegible]m lo ch[illegible] zêl[illegible]n [illegible] chham ṭh[illegible]n a ni.

Vawkpui chu Mizovin kawn[illegible] thlang lam kil ban bulah an talh a, a sa pawh chu mi lai vêlah bawk chuan an chhum a; ban bul hnul-[illegible]h khan thûk tak[illegible]n, ban [illegible] an cho va; **tahchuar** a serh an pe a, a lû nen an phûm [illegible]. A sa [illegible] ei zawh ngei ngei tûr a ni a, ei bang chu p[illegible]h mai tûr a ni; rep a thiang lo.

IV Sedawi : Hei hi [illegible] talh [illegible] Sedawi" an ti a ni. Sepatuai, a [illegible] chuan, "Dawi-tlâk" an ti a. [illegible] Vawkpa nen talh tûr a ni a. (A sawngbawl [illegible] tawh [illegible]) Sial chuan **Khua** an b[illegible] a, vawkpa chuan **SA** an b[illegible] a ni. Tin, [illegible], setluk [illegible] chuan, Lusei tak [illegible] "Saih[illegible] sa" an [illegible] a, vawkpate an talh bawk ṭhin. Hetih avang hian 'SA' kha [illegible] an chiah chu [illegible] lo deuhv[illegible]n a lang a n[illegible].

V Dawino : A dân [illegible] Dawino chhui leh zi[illegible]h tûr a n[illegible] a, [illegible] mi [illegible] Sial a talh dâwn chuan, Dawno [illegible] dawno chhui leh khar kha ngai lo t[illegible]n, [illegible].

VI Sekhuang : Hei hi Sechhâl ki khêh tawh [illegible] emaw tal a ni tûr a ni a, **Sedawi** ang leh kha chu a tlâk lo. Sepa a ki hma lam khêh tawh ang hi, "Khuangkân uai" [illegible] a ni ṭhin a, Khuang chaw[illegible] nân emaw Sekhuang[illegible] emaw a [illegible] tawh thna a ni ṭhin. Se talh apiang hian Vawkpa chuan SA an be zêl a ni. Tin, he mi ni hian Lusei tak [illegible] chuan **Mithirawp** an lâm ṭhin a; chuvang-in 'Sekhuang' [illegible] a[illegible]n, 'Mithirawp lâm' [illegible] an s[illegible] z[illegible] nah ṭhin.

An t[illegible]h dân chu, an chhûngte th[illegible] an [illegible] phâk zawng zawng

kha an ruang an din a, mau ţâwn kualah hian an din kual tir a, nute hian an fa thi tawhte kha maw'. tak takin an chei a, an lung a tileng a, an ţah an ţah phah ţhin. Lal mualah emaw, anmahni kawt zâwlte pawh a rem chuan an lam a, an ropui ni tak a ni. An milim chei zingah khan an thlahtute an hriat tawp ber kha "Thlahpa" an ti a, ian bik tukin an siam a, muala an lam la'te khan, "Zu ka tâwk e" an ti a, zû an tulh ţhin

Hemi Sekhuangtupa hi chuan tuna chinah chuan d'ar ţial a khim thei tawh ang a, a inah tukverh a hawng thei tawh bawk ang. Sekhuang lo tân chuan tukverh hawn te, d'ar ţial khimte chu a thiang lo a ni .Sedawi khan engmah a hlawh meuh.lo va, Chawng kha luhkapui dawh theihna a ni a, Sekhuang hi tukverh hawn theihna leh diar ţal kh'm theihna a ni.

VII Sedawi ; "Sekhuang" khan tl:p a ngai a, a tl'p nân Sedawi hi chhun leh tûr a ni a. Tin, Sechhun ap'ang chuan vawkpa kha tel lo thei a ni lo va, Lusei fate chuan Setluk ap'angin, "Pathian sa" an tih vawkpate kha a tel ziah bawk ang. Hnam dang chuan, 'Pathian sa" tih kher hi chu an nei hlawm lo. Dân ang chuan hc mi Sedawi zawhtah hian dawino kha a chhui chhuak leh rih ang a, chu mi hnuan chuan khuangchawi thei a ni tawh ang. An biak chu a ngai reng ; Salin **Khua**, Vawkpain **Sa** a ni.

VIII. Khuangchawi : Hei hi "Thangchhuah" nihna chu a ni ta. Sepa 2, a ki khih ve ve leh Sepui talh tûr a ni. Sepa 2-na chu a tuai deuh pawh a pawi lovang, a pakhatna kha Sechal a nih phawt chuan. Vawkpa a tel bawk ang a, vawkpa chuan Sa, Sialte khan **Khua**, biak tûr a ni. Sepui kha erawh chu "Tlângphal" tih a ni a, eng biakna mah a ni lo. An talh rengawt ang a, a sa kha chu Selûphan suitute leh an chhawr deuh deuh ate khan an insem mai ang. Seluphan kha 3 suih tûr a ni, Tlângphal lûphan tûr kha chu an uluk lo deuh ţhin.

Tin, 'Sekhuang' tih leh "Khuangchawi" tihah hi chuan, a hma daihin, thla thûm hmel hmu tih ang tûrah khan, "Sathingzar" an ti a, nula leh tlangvâl an sâwm cham a, kawtchhuah lûn lam deuh berah

khan thing hringte pawh an ek khawl ṭeuh va, kawng dung tluan khan an zâr ṭhin a, furlong 2 emw laia thuite an zâr a, se talh huna a sa chhumna tûr a ni. Hemi ṭumah hian, "Thingek zû" a awm a, nula, tlangvâl pual kha a ni nâ a, an in duh mang ṭhin lo va, paho bawk kha a intu chu an ni ṭhin. Tin, sathingzar nân chuan kel-chal hmul sei tak an talh ṭhin a; chu chu naupangho hian an chaih a, a hmul kha tlangvâl-hovin an inchuh a, a nung chung khan an hlep huai huai mai ṭhin a, a bê rawng rawng mai a, a khawngaihthlâk hle. Tun lai aṭanga han ngaihtuah chuan nunchhiatthlâk tak pawh a ang a, Kel chu, "Kel khawthâng" an ti.

Tin, Khuangchâwi tûr kha Lal emaw, mi ṭha deuh tak emaw an nih chuan an pû (a nupuia pa) khuala awm kha, Khuangchawi Luna lo lâm tûrin, "Thingthiah" an ti a, sawhthing zailep thil khâwm hi an va thiat a; chutianga va thiattu kha an pû khan vawkpui a lo talh tûr a ni a, Chutih chinah chuan an pû khân tlangvâl fel deuh deuh, vâl ûpa-hovin a sawm khawm ang a, Khuallam chi tinréng zai tin deuhthaw an zir ang. Tin, Khuangchawi ni a lo thlen chuan heng mite hi an lo lâm ṭhin a, khaw dang mi an ni si a, chuvangin "Khuallam" tih hming hi a pu ta hial a ni. Kha mi lâm tûra lo kal hote kha thingthiah an nih tawh avang khan, "Thingdim" an ti a, an lâm chân kha "Khuallam" an ti ta a ni. Hetianga an lo lâm hian Khuangchawitu tih ropuina a nih avangin Sial emaw, a tlêm berah Rs 40 - an lâwh ṭhin a, an lâm pah khan,'A ki hei chen kan hlawh ngei e" tiin hming an chhâl ṭhin a ni. Khuallâm chu chi hrang hrang a awm a, "Vakawllen" tih hi a tluangtlam ber a ni a, tunlaia an zir ṭhin hi a ni. "Arpui-chawmthai" tih te, "Sailawi nu kal" tih hi a thiam an awm ta lo nge ni, tun lai hian an ti ngai ta lo hle mai.

Tin, khuangchawi dan chu, "Khuanghiang" an tia, Phulraw tlâwn te, mâu tlâwn te hi an phuar kawkalh ṭuk a, a chungah khan dinkual theihna turin kâwng thleng lâi tur an ṭâwn kual leh a, chutah chuan khuangchawitupa tufa, (a tute leh a fate) te khaiin chuang a, an nâkṭa te

leh an vuavang lam mite khan an chawikâng a, an vir vel pui a, chutichuan a chunga chuangte khan tangka te, darbêl te, dar-khuang te, silai te, Sial te an vawrh a, a entute khan an inchuh mur mur mai a, tlangvâl chak tak nih a châkawm thei ngei mai. Silai kha chu a lem an vawrh ţhin a, (a tak chu an tichhia ang tih a hlauhawm a) Sial kha chu a hrui an vawrh ţhin a ni.

Khuangchawitupa kha chu hetih ai hi chuan a ropui rêng a ni. A khuain an chawhlui kha an kil a, ruai an ţheh mur mur bawk a, Thingdim hote kha mit la deuhvin an lo lam bawk si a, Khuang chunga chuangte thil vawrh kha an inchuh mur mur bawk a, ennawm en tur a tam êm êm mai a, a khawtlangin engdangmah tihna mi a ni lova, ennawm en ni, ruaiţheh ni, hlimna ai a ni ringawt mai.

Hetih hnuah hi chuan Khuangchawitute nupa kha chu "Thangchhuah" an ti ta a, mi ropuia ngaih an ni. An thih hnuah pawh Pialrala faisaa châwm tura ngaih an ni. An dam chhungin puanţial, diarţial leh Vakul changin an inchei thei tawh ang a, an inah khan tukverh chauh ni lovin, "Bahzai" an tih hi an siam thei tawh bawk ang.

Tin, Khuangchawi hian hun bik a nei chuang lova, sialte an neih zawh a, buhte an neih kum a nih chuan leh a hma lama tih tur ang te kha lo ti diam tawh an nih phei chuan an duh hun hunah an ti mai thei a ni. A Sial a te chauh kha ni lovin zu tam tak ngân 200—300 sak tur a nih avangin buh neih a ngai bawk a ni. Chutianga châkkhâi engpawh nei tâwk tûra an inngaih chuan khaw nawm lai deuh an ngaihtuah a, fâvang âwllên lâi October vel hi an hmang ber ţhin a, chuvangin October hi chu "Khuangchawi thla" tih a ni ta hial mai a ni.

IX. **Zaudawh** ; Khuangchawi zawhah khan Sedawi an chhun leh ang a, Sedawi khan Dawino a kai ţet leh ang a, chutiang dawino a chhuichhuah leh hnuah chuan Khuang a châwi leh thei tawh

ang. Khuangchâwi zawhah chuan Sedawi leh Dawino bawk khan a zui leh ang a, a vawithumnaah khan zâu a dawh ta dâwn a ni. Zaudawh hi Mizo thiltih theih sang ber, tawp ber a ni ta; zaudawh chu Mizo zingah an awm zeuh zeuh chauh a ni. Sial 14 leh vawkpa 13 emaw a tlem ber lamah pawh talh a ngai ang. Chu lovah zû kha ngân 1,000 lai a ngai bawk ang a, mi nazawng tih mi chu a ni lo fê a ni.
Zaudawh : "Zau" tih hi chu Mizo luhkapui dawhna ṭhin hmunah hian hlam 2 bial vêlin emaw in tê an sa a, âwkpakâ angin a vêlin tukverh an hawng a, nuam fê a ni, Hmeichhe puantah nânte a rem a, naupangin chên khâwm nânte an hmang ṭhin. Chu chu Khuang vawithum chawi chauhvin dawh theih a ni a, Mizo ramah hian a vâng hle a ni. Zau hmu ngai lo pawh an tam ang. Khuang vawithum chawi tum a, luhkapui aia dawh a ni a, chumi hnuah chuan khaw dangah pawh awm sela, a duh chuan an dawh zel thei tawh ang. Hetianga tih tur zawng zawng ti zo hi, "Zawhzawzo" tia vuah a ni a, hetiang mi chu an vâng hle mai.

X. **Zankhuang :** Hei hi chu Khuangchawi peih lo te tih mi a ni a, thil hranpa leh pu:tling a ni ve lo, Sepa pakhat leka tih theih mai a ni a, khuanghlângte chu an phan ve a, a ropui lo deuh avangin zanah an ti ṭhin a, chuvangin, "Zankhuang" tihna a ni ang chu.

Tin, Khuangchawi meuh hi chuan a nek a nawk hi a tam a, an tih dan zawng zawng chu hriat sên pawh a ni lo. "Ṭhian ṭhut" tih te, "Nupu leh Pâpu" tih te, "Ṭhian bul leh ṭhian sabêng" tih te a ni nual mai a, heng hian an ran talh sa kha chan tawk an nei thei hlawm a ni. An puithiam ber **Sadawt** pa kha chu an ran talh ngûm zâwng zâwng kha a hlawh tur a ni a, sa a ngah ve hle ṭhin.

Ṭhian sabeng khan, a beng telin a nghâwngruh zungzabeng emaw kha a pual a ni bawk ang. Lusei khuangchawiah chuan. **Tlahpawi** an awm ṭhin a, Sadâwt puitu a ni a, a nghâwng belval a chang tur a

ni bawk. Tin, khang mi pawimawh hote khan Khuangchâwitupa hnenah khan zû ngân engemawzât an han pû lût thei tur a ni.

Heng zawng zawng hi chu "Sakhua" a ni a, damlo thawina a ni lo. A rana lam kha neih phawt chuan dam reng pawhin tih zel mi a ni a, ran nei lo tân crawh chuan tih loh pawhin awm theih bawk a ni. "Sakhaw tul" tih chhinchhiahna eng eng emaw hi chu a awm zeuh zeuh bawk. Kan ţawng danah pawh, "Sakhua kan hmang" kan ti a, "Kan inthâwi" kan ti ngai lo.

MIZO TEH DAN

By Khuanga, E. D.

1. SAN LAM. 2. SEI LAM. 3. HLAT ZAWNG. 4. LEN ZAWNG.

Thuhmahruai : Mizo hian tehhlei dik tak kan nei lova, tunlaia tehna dik tak 'inches' te 'feet' te kan nei ta ang hian thil chi hrang hrang teh nana thuhmun renga hman theih tehna kan nei ve ngai lova. Chuvangin thil sân zâwng rau rau tehna pawh buh leh thlai sân zawng tehna leh thing leh tlâng sân zâwng tehna te chu a inang lova. Chutiang bawk chuan sei lam te, hlat zawngte, len zawngte kan teh danah pawh hian tehna thuhmun kan hmang ngai lo a ni. A chhan chu teh-hlei dik tak kan neih loh avangin kan thil teh duha chu a sân lam emaw, a sei lam emaw, a hlat zawng emaw, a len zawng emaw te chu thil dang a anpui awm nen kan khaikhin maj ţhin a ni. Khaikhin atana kan hman pawh chu kan thil teh duh a pianhnang leh awm dan nen a inhmeh zelin a danglam ţhin a ni. Mizovin thil tehna atana kan hman dik teuh deuh bera lang chu len zawng tehna atana "Sûm" kan hmân hi a ni. Hei hi pa-tê leh pa-lian sûm chu a la inthlau ta em em a ni. Thil chi hrang hrangah kan hman avangin sâu lam te, hlat lam te, sei lam te leh len zâwngte pawh hi a hnûam ber aţanga indawt chho zêla sawi theih a ni meuh lo a ni.

1. SAN LAM TEHNA :

1. San lama hniam ber sawina ;

(i) Dawhthleng chen *:* Dawhthleng hi Mizo tap kâwm, chhuat lam depa hlai bika thing chap phêk an hman hi a ni. A hlai lum chu inches nga vel aţanga 'foot' khat vel thleng a ni ang a, a chhah lam chu 'Inches' thum emaw vel a ni ang. Tunlaia 'Panch tin' kan tih ang hi a ni ang. Mizo Upa chuan 'Vanduai chu dawhthleng aţang pawhin a tlâk hlum theih e' an ti ţhin a. Chuvangin dawhthlèng 'inches' thum leka sâng chu mi vanduaite tlakhlum theihna sân lam hniam ber sawina a ni.

2. Buh leh thlai to san lam tehna *:*

(1) Khemit thleng *:* Buh leh thlai lo ţo sân zâwng hi mihring taksa-ah teh chhoh zel a ni. Kheimit thleng chu mihring kheimit thleng a sâng tehna a ni.

(2) Kerêk thleng etc. *:* Chut'anga buh leh thlai lo ţote chu mihring taksa-ah teh chhoh zêl a nih avang chuan Kheimit thleng zawhah Kerêk thleng a ni a, Ngal zem a ni leh a, Chawnpuar thleng a ni leh a, Khûp thleng a ni leh a, Malte thleng a ni leh a, Malpui thleng a ni leh a, Kâwng thleng a ni leh a, Lâi thleng a ni leh a, Âwm thleng a ni leh a, Zak thleng a ni leh a, Koki thleng a ni leh a, Nghâwng thleng a ni leh a, Beng thleng a ni leh a, chutah mihring chenah a tawp a.

(3) Pil *:* Mihring aia a lo sân tawh chuan pil a ni a. Pil zawhah ban pil a awm leh a ni. Chu chu buh leh thlai ţha tak leh sang tak an ni.

Hemi buh leh thlai tehna hi tui thûk zâwng teh nan pawh hman a ni ve a. A chhan chu tui a thûk veleh mihring taksa a chim chin kha a sân zel vangin tehna inang a hman theih ta a ni,

3. Mihring san lam tehna ; Buh leh thlai ţote tehna ang bawkin

mihring sân zawng tehna atan pawh mihring taksa hman chhoh zel a ni a. Amaherawhchu, buh leh thlai te tehna angin a chipchiar ve lova. Dan naranin zakcheh hnuai lam hi chu hman a ni mang lova. Naupang an lo ṭhan sân dân sawina atân a nu emaw, a pa emaw zak cheh aṭangin teh tam a ni deuh ber a, chumi zawhah koki thleng a ni leh a, chumi zawhah beng thleng a ni leh a, chumi zawhah a tehtu chenah a tawp a ni. Dan naranin zakcheh hnuai lam hi chu mipa a nih chuan "thing nawi fawm rual" ti te'n, 'thangthlêng kam rual" ti tea sawi an ni mai a, an sân lam tehna tak tak a awm meuh lo. Hmeichhia an nih chuan tuiûm khirh rual, thingṭang kai rual tihte a ni ṭhin.

Mihring sân lama tehna sang ber chu "Khanchhuk Tawng" a ni. Mizo Ina khanchhuk hi dan naranin feet ruk vela sang a ni ber a. Pa sâng tak chuan mi ina a luhin an khanchhuk chu a tawng ta ṭhin a, chuvangin mihring sân lama mi sâng ber te sawi nana hman a ni. Thawnthu-ah chuan khanchhuk tawng aia sâng sawina chu "In thum kâr" a ni a, a sân dan leh a len lam sawi aiin a kâr theh zauzia sawi a ni zawk a. In pathum lai kar thei chu a lian hle a, a sâng hle bawk a ni tihna a ni.

Tin, mihring pu'tling ve si tawi ber sawina chu "Ringa reha kiu thu" tih a ni. A awmzia chu kan kutin a ringah hmer ta ila, kan kiu kâwnah a ṭhu tawk chauh ang tihna a ni. Mi tawi tê a ni tih a tilang.

4. Thil dang san lam tehnate :

(i) Luhkapui chen : Mi, khâmah emaw thingah emaw lo tla palh sela, a nih loh leh rante lêngkirah emaw lo tla palh ang sela, chutiang sân lam sawi nan chuan hman a ni. Luhkapui hi Mizo in-a luhka thlanglam panga thil pho nân leh la her tea awmna atan luhka aia sânga dawh a ni ṭhin a. Mizo in awmna hi a âwi ṭhin avangin dan naranin luhkapui hi mihring aia sâng a ni ṭhin a. Chuvangin mihring taksaa teh theihna bâk tehna atâna hman a ni.

(2) **Khanchhuk or Liang chen :** Hei hi a chunga mi sang bawka hman a ni a. Mizo ina liang leh khanchhuk chena sâng tihna a ni a, luhkapui chen aiin a sâng bik kher lo vang.

(3) **Tlûng chen :** Hei pawh hi a chunga mi ang bawka hman khi a ni a. Mizo ina a sang lai ber tlûng chena sâng tihna a ni a, a chunga mite pahnih ai khi chuan sang zâwka ngaih a ni ang.

(4) **Fei hawlh :** Hei pawh hi a chunga mite ang bawka hman khi a ni a. Mizo fei feet 5 vel laia seia han hawlh phâk tihna a ni. Tlûng chente nen a intluk tlâng mai thei a, a sang zâwk mai thei a ni.

(5) **Mautlâwn hawlh :** Hei hi lamlian ko san zâwng sawi nâna hman a ni ber a, mau tlâwna hawlh phaka sang tihna a ni.

Tunlai chuan hetiang sân lam sawina atan hi chuan hlam chuti zat tih hi kan hmang ta zâwk mah a ni.

Diarphawng en : Hei hi thing leh phâi lam in chhâwng sâng te sân za sawi nan hman a ni. A awmzia chu Mizo pâ diar khim lerh lawih-in thing emaw in chhâwng sâng emaw bula a dinin a sânzia hriat tum-in a han thlir chhova, a sân tâwp han en thleng tur chuan nasa taka vanvadah a ngâi a, chutia a vanvadah vaknaah chuan a diar chu a lo phawng ta thin a. Chuvangin, chutianga thil sâng tak chu "Diarphawnga en" an ti thin a ni. Thing leh in chhâwng sâng thu-ah chuan a sân tâwp-khâwk sawina a ni.

(7) **Arsi khal :** Hei hi chu thil sâng tehna atâna hman chiah pawh a ni meuh lova. Amaherawhchu, tlâng sâng tak sânzia sawi nân fiamthu anga hman a ni thin. Mizo lal pakhat chuan; "Ka khawtlâng chu a sâng khawp mai a, zâna naupang pawntote hian arsi an khâl an khâl mai a ni a ti a. Fiamthu anga sawi ni mahse, chu tlâng sânzia chu a tilang a. Mizorama khua te hi an hming ang zêla awm ni ta sela, Vânhne naupangte Vândâwt naupangte hian arsi an khalh ve mai hmel a ni.

II SEI LAM TEHNA :

1. Mihring taksa hmanga tehna : Mizo-in thil sei lam teh nan mihring taksa kan hmang hmasa phawt a. Chutianga tehna tawi ber chu, 'Châng khat chen' a ni, chu chu kutzungchal châng khat chen hi tihna a ni. Chutah 'chang hnih chen' a ni leh a, a dawt lehah 'chang thum chen' tih aiin 'Zungchâl chen' tih a lo ni ta a ni. Chu mi zawhah 'Kâk chhun' a ni leh a. Chu chu kutzungchal tawp aṭanga kutzungpui lo ṭo chhohna kut kâk thleng tihna a ni. Chumi zawhah 'Saipui khâp' a ni leh a, chu chu zungchal leh zungpui hmanga khâp khat hi a ni. Chumi zawhah 'khâp khat' a ni leh a. Chu chu zungpui leh zunglai hmanga khâp khat hi a ni. Tin, kutphah chen a awm bawk a, chu chu kutphah dung zawng chen hi a ni a, khâp aiin a tawi zâwk mah ang. Ngûn-tângah a chho leh a, chu chu banrêka ngûn bunna chhak ngûn a tân theihna chin chen hi, tihna a ni. Chumi zawhah 'Tawng chen' a ni leh a, "bân chen" a ni leh a. Tin, 'Ṭâng phel' a ni leh a, chu chu bân tluan leh âwm chanve phel phawk thleng hi a ni. Âwm hi 'ṭâng' tihna a ni bawk a, ṭâng phel chu âwm chanvea phel tihna a ni. Chumi zawhah 'Ko chhuak' a ni leh a. Chu chu ṭâng phel aṭanga kal phei zela koki va chhuak hi a ni. Chumi zawhah 'Nghawng' a ni leh a, chu chu kiu leh-lam thleng kha a ni. Chumi zawhah "hlam" a ni leh a, hlam hi Mizovin sei lam teh nâna kan hman ber pakhat a ni. In leh thil dang sei lam teh nân kan hmang a, mi t'nin kan hlam theih ṭheuh avangin. Mizo chu englai pawha tehna keng sa vek kan ni.

2. Thil dang hmanga sei lam tehna : Hlama sei lam tehna bakah hian 'Suk chen'-te kan ti a, 'Mautlâwn chen' te kan ti a. 'Thing chen' te kan ti a. Zirtirh Bu-ah pawh tuifinriata Sangha sei lam sawi nan, "Thing ṭia sei" tih a awm a ni. Mahse, heng hi a tehna lar vak lote an ni.

11. HLAT ZAWNG TEHNA

1. Thil inhlat lo ber sawina : 'Bete bawk' hei hi thil inhlat lo tak sawina a ni a, a inkar chu bete fang khat lenna lek a ni tihna a ni. Vanduaina tawh teuhzia sawi nan pawh hman a ni. Kawng thlanga ka tlak lohna chu bete bawk lek a ni, an ti ṭhin âwm e.

2. IN LEH KHUA HMANGA HLAT ZAWNG TEHNA :

(1) Inhnuai kawm bul : Hei hi inhnai tak, in aṭanga hla lo ber sawina a ni. Sakeiin vawkte a seh tein a sehna hnaihzia sawi nan inhnuai ami alâwm maw 'le tih te leh kawm bula mi alawm maw le te an ti ṭhin a. In hnuai tak tak leh kawm bul tak tak a ni thei a, a aia hla deuh pawh a ni thei a ni.

(2) Dai bul : Hei hi khaw dai bul tihna a ni a, khua aṭanga mêl khat lai leh a aia thui mah pawh a huap thei a ni.

(3) Tuikhur chen : Dan naranin Mizo khaw tuikhur hi a hla êm êm lova, mêl khat a'a hla hi chu tuikhur hla pawh an ni ang. Chuvangin dai bul ai hian a hnai zawk mah thei a, a hla zawk mah thei bawk a ni.

Mihring ran vulh hmanga hlat zawng tehna :

(1) Vawk leh ar tlatna phak : Vawk leh ar hi mihring ran vulhte zinga tla hla lo ber a ni a. Chuvangin vawk leh ar tlatna phak chu khua aṭanga furlong khat huam chhung a ni ang.

(2) Ran tlatna phak : Ran tlatna tih hian kel leh bawng tlatna a kawk ber ṭhin a. Sial hi chu ram hla tak taka tla mi an nih avangin an tlatna hi ran tlatna phak tia sawi a ni ve lo. Chuvangin ran tlatna phak tih chuan dan naranin khua aṭanga mel khat bial chhung a huap ber ang.

4. Lo neih lam hmanga hlat zawng tehna :

(1) Leipui chen : Dan naranin leipui hi lo tak aia hnaiah neih a ni ṭhin a. Naupangte, chhangchhe nute pawh an naute tlei kara an va kal zawkna phak tura tih a ni ṭhin. Chuvangin khua aṭanga mêl khat emaw, mel hnih emaw bial vel chhung hi a huap ang.

(2) Ring chen : Mizovin leipui ni lo, lo tak hi, 'Ring' an ti ṭhin a. Mizovin lo kan neih ṭhin hi mêl khat aṭanga mêl nga inkar vêl a ni ang. Chuvangin 'Ring chen' chuan mêl khat aṭanga mêl nga thleng a hu ap a ni.

(3) Leipui fing chen : Hei hi leipui fing khat chen tihna a ni. Lo tak aiin leipui chen a tê zawk a, chuvangin leipui fing chu 'furlong' chanve emaw a ni ang. Hei hi khua aṭanga a hlat zawng ni lovin kawng laka kan awmna aṭanga kan thil sawi emaw thlen kan tum emaw la hlat zâwng sawi nan hman a ni ber.

(4) Fing khat : Hei hi lo fingkhat a ni a, 'furlong' khat nen intluka ngaih a ni a. Mahse Mizo chuan 'Pa hmei fing' leh 'Naurual fing'-in an la ṭhen leh a. Pa hmei fing chua tâwi a, naurual fing chu a sei a ni. Hei pawh hi a chunga mi anga hman khi a ni.

(5) Ram tuk khat : Hei hi khaw pakhatin kum khata an lo neih atana ram an bawh chin tihna a ni. Thlaksik lai chuan khua a thim har a, ni tlâk hnu pawhin ram tuk khat chu kan la kal thei a ni, an ti ṭhin, chu chu dan narânin mêl hnih emaw, mêl thum emaw a ni ang.

5. Mihring zinna hmanga hlat zawng tehna :

(1) Chawhma kal : Hei hi khualzin kalin chawhmaa thlen theih tihna a ni a, mela10 aṭanga mel 15 inkar a ni ang.

(2) **Nikhat ban :** Hei hi khual zinin ni khata an ban theih tihna a ni a, mel 16 aṭanga mel 25 inkar vel thleng a ni ang.

(3) **Zan riaka ban :** Ni khat ban aia thui hi chu a kara zan riak emaw, ni hnih kal emaw tihna a ni a. Chutaṭang chuan zan hnih riak, zan thum riak emaw, ni hnih kal, ni thum kal emaw tiin a chho ta zél mai a ni.

(4) **Buhfai tukkhum tawnga phura thlen :** Hei hi khual zinin a kalkawng ei tura buhfai tukkhum tawng run khawpa tam a phurh a, chu mi a ei zawh a va thlen theih chauh tihna a ni a. Ram hla fe zawng a ni ang. Hman laia SÂi ramchhuaka an kalna hlatza sawi nan an hmang ber ṭhin.

(5) **Rih tlang liam :** Mizovin Rih dil khi mitthi kalna bera an ruat a ni a. Rih tlâng liam tih hi mitthi sawina a ni a. Chu chang ni lovin chu mitthi te kalna chu a hlatzia sawina a ni pah fâwm a, thil hla tâwpkhâk kâwka sawi ni bawkin a lang.

6. Hlatzawng tehna dangte :

(1) **Lung vawm phak :** Hei hi miin lunga a han vâwm phâk mai tihna a ni a, mahse Mizo upa-in lung vawm phâk lek an tih chu thui fe te hi a lo ni leh mai ṭhin.

(2) **Chil perh phak :** Hei pawh hi kut zung ṭanga chil han dah a, chumi a perh phak chu alâwm mawle an tihte chu mel 3 laia hlâ te hi a lo ni leh mai ṭhin a ni.

IV. LENZAWNG TEHNA

1. Tinther tiat : Hei hi thil tê taktê sawina a ni a, tinther tiat lek tihna a ni.

2. **Ar len zawng tehna** : Âr len zâwng teh nan hian sûm kan hmang ngai lova, hman tum ila mi nuih tiza mai kan ni ang. A kêu hlimin ârṭhum kan ti a. A lo len deuhvin a pui hruai lai kan ti leh a, a puiin a tui san leh hian a pui tlei kan ti leh a. Chutah vaṭhu ruâl kan ti a, Choâk ruâl kan ti leh a, chumi dawtah ârlâ kan ti a, ârpu-ah a tawp e. A pa a nih chuan a fep tla, chutah khuan zir mek, chutah chhiarkhuanah a tawp ṭhin a ni.

3. **Ramsa leh mihring ran vulh len zawng tehna** : He mi atan hi chuan sûm kan hmang a. Pa-tê sûm leh pa-lian sûmte a inthlauh ṭhin avangin sûm chuti zât kan tih pawh hian tu sûm nge tê kan ti kher ṭhin a, khaw khatah chuan sûm lian leh sûm tê-te hi kan inhre vek ṭhin a ni. Chuvang chuan miin vawk an talh a, a sûm zat an sawiin a puahtu sûm an tiber ṭhin a ni.

4. **Mihring fuke lenzawng tehna** : Hemi atan hi chuan mihring kut hman a ni ber a. A tê ber chu saipir hmêr a ni âwm e. Chu chu kutzungchâl hmanga hmer a ni. A dawtah hmer a ni leh a, chu chu kutzungṭang sei ber zunglai hmanga hmer a ni. A dawt lehah kilh a ni a, chu chu kutphah khinghniha kilh a ni. Heng hi banrêk te, banpuam te, malpuite len zâwng sawi nâna hman a ni ber a ni.

5. **Rul lenzawng tehna** ; Rul lenzâwng teh nân hian thil chi hrang hrang hman an ni a. A tê ber chu zungchâl tia a ni a. Chutah zungpui tia, chumi zawhah tuthlawhha tia a ni leh a. Chumi zawhah banpuâm tia a ni leh a, a dawtah Nalûm tia a ni leh a, chu chu rawnal tuiûm atâna an hman tiat tihna a ni. Phulraw tuiûm tia a ni leh a, a lian ber chu pum thei tia a ni. A lian tawh teh nân hi chuan sûm pawh hman a ni ve.

6. **Thing lenzawng tehna** :

(I) **Perhte** : Hei hi thing ṭiak tir tê tê kan sah chhum pawha a bul lam rah bur awl tak tak la ni hi a ni.

(2) **Tiang tiat** : Hei hi tianga sah rual lek tihna a ni.

(3) **Pal ban rual** : Hei hi thing tuai tê deuh pal bana hman rual lek tihna a ni.

(4) **Châk rual** : Hei hi Mizovin insakna hmanrua heng :— Kalkhang, Kalchung, Inchhun leh Liang atan tea lâk rual thingtuai tihna a ni. Chutianga lakna hmun chu chak lâkna an ti a ni.

5 **Thinglukham rual** : Hei hi thinglukham atâna hman rual a ni a, a chunga mi nen khian intia tlang an ni ang.

(6) **Khanchhuk rual** : Hei hi Mizo ina khanchhuk hman rual tihna a ni a, a chunga mi ai kh i chuan lian fe a ni.

(7) **Ui pum tiat** : Hei hi Ui taksa tiat tihna a ni a, khanchhuk ruâl aia lian deuh a ni.

(8) **Pawm** : Hei hi mihringin a pawm zawh tâwk tihna a ni a, Ui pum tia aia lian a ni.

(9) **Hreiha hlâng** : Hei hi thing bul kihna tawka an kihna tur hreipui ha hmawr a chelh a thing chu pawm a, kut leh lamin hreipui ha hmâwr ch u lo va khawih phâka lian tihna a ni. Mihringin a hreipui ha hmawra chelha thing chu a pawm a, a kut leh lama hreipui chu a va hlan phâk tihna a ni. Hreipui ha hi dan naranin feet 2½ vela sei a ni.

(10) **Diar vet** : Hei hi hreiha hlâng tih dan ang bawka Mizo diar kenga a hmawr leh lam kut leh lam a lo khawih ppâk khawpa lian tihna a ni. Mizo diar hi dan naranin feet thum vela sei a nih avangin hreiha hlâng aiin a lian a ni. A aia lian lehzual sawi nan chuan pa pahnih diar vet, pa pathum diar vêt, tiin an sawi chho zel ṭhin a ni.

(11) **Tin sarih hmun awh** : Ṭin hi Mizovin buh teh nana an hman a ni a, thing len zâwng sawi nan a bul ṭhutin buh ṭin khat tuh zawhna hmun awh tia swai a ni ṭhin.

(12) **Hrai hmun awh :** Hrai hi Mizovin buh tch nana an hman fawng anga lian taka tihna a ni a, ṭin hnih dawng a ni ber ṭhin. Thing lian tak buh hrai khat tuh zawhna awh khawpa lian chu hrai hmun awh an ti ṭhin a ni. Hei hi a bulṭhut chang ni lovin, a bukin a huap chin sawi nan hman a ni bawk.

MIZO THIL TUMRIK

(Pu Vankhama)

TUMRÎK, HAMRÎK LEH CHHÊM RÎK THEIH : MIZOVIN KAN CHÎN VE THEIH TE :

1. DÂR CHI TE 2. KHUÂNG TE 3. TALHKHUÂNG TE 4. BENGBUNG 5. RAWCHHEM 6. ṬINGṬANG 7. LEMLÂWI 8. PHÊNGLAWNG 9. MÂU TAWTAWRÂWT 10. HNAHTUM 11. TUMPHÎT 12. TUIÛM DÂR 13. SEKI KHAWN.

A hmasa berin heng kan tum theih hote hi, tunlaia kan chin tawh loh thil te hlir an nih hlawm avangin, hriat ang ang lâwrkhawm lo ni mahsela, a kim lote an lo awm mai thei a, chuvangin a kim lote tan leh hrilhfiah dik lohte lo awm thei tan chuan ngaihdam dil leh tihkimna dil nghal a ni e.

Mizovin, Rithei kan io chin te hi kan tunlai ngaihdan angah te chuan han chhuanawm tehchiam an vâng hle awm e. Dâr chi hote hi, a ṭha deuh te an ni a, mahse heng pawh hi a hmangtute chu lo ni mah lang'n, keini Mizoho siam chu a ni lovin an lang.

1. DARKHUANG : He dâr hi a ropui hle mai, a ri a ringin kan Mizo thil vê-ah chuan a man pawh a tam a, RO-a ngaih ve theih thil a ni a, a chhiar pawh an chhiar tel rêng a ni. Hmanna bik pawh a awm chuang meuh lova, a nei chuan duh ang angin an khawngri mai bawk a ni. Hlim ni pawhin, ngui ni pawhin an vaw mai a, dâr dangte nen pawh an tumho bawk, hun petu angah an ngai ṭhin. A lâi takah pawng bik a awm a, chu chu 'Darkhuâng tum pawn' an ti a, chutah tak chuan an vaw ṭhin.

2. DARBU : He dâr hi dâr pathum infinkhawm chu Dâr pakhata ngaih a ni. Ri intiat lova siam (chher) an ni a, an ri te chu, D-R-M, M-R-D tih angin, he dâr hi chu Mizo thiltih ropuinaah an hmang tam a, Kût ni vang thlaah te pawh, Khuallamah te an hmang a, vang nei lem lote pawhin a thiamte an hmuhkhawm te phei chuan an tumhoin ṭh a, Mizovina, DÂR tia an sawi chuan he Dâr hi a ni ber mai. A tum dân chu, an vuak rik velh a ri an hmetreh zel a ni.

3. DARMANG : He dâr ve hi chu amah ringawt chuan eng a tling lo tih tur a ni, mahsela, Dâr dangte zarah chuan lo tikalhkimtu-ah a ṭangkai viau si. Khuallam, Sakeilu-aih te, Mitthirâwplam te ang hian, Dâr dang karah mamawh ve takin a lo tel ve a. a t'phuisu' viau. Ri bnih nei angin an tum ṭhin, ama ri pangngai leh Thl'ahbehin. A ri chu M-D tih ang emaw ni, S-M tih emaw hi a ni, 'Tukbouh' titu hi a n .

4. KHUANGTE : Khuang chu thing kawrawng ne'a siam, a hmâwr tawn ve vea savuna tuam tawn a, a savun chu kahmar tlat a ni a, tichuan Ri a lo nei thei ta a ni. A len deuh leh 'Khuangpu' an ti mai a, a têt leh 'Khuangtê' an ti mai. Atê sâwl deuhva siam chu 'Kawlkhuang' an ti. KÛT NI VANG THLA, SECHHUN KHUANG-CHAWI, CHAWN LEH LAM engkimah Khuâng hi a bâng lo hle a ni, tunlai Kristian ṭhenkhat zingah, Lâm tura mite tur chhuaktu-ah a ṭangkai hle.

5. TALHKHUANG : Hei hi ṭhiṇg tum pathum, a ker kuak intiat lo, chumi avanga Ri, intiat lo, D-R-M, M-R-D, neia siam a ni. He thil hi, Lung dawha, dah ṭhin a ni a, in chhungah an la lut ngai lo. Khuaa mi ṭha, Lal emaw, Pasalṭha emaw te lo chuan, Lung an dawh ngai lo. Chutia Lungdawh an siam ni chuan, Talhkhuang pawh chu an siam nghal a, Lungdawhah chuan, a vuakna tur nen an dah a, tumahin lâk bo tur a ni lova, an tum ngai bawk hek lo. A tum rik dan chu, Bengbung nen a inang a, tum laia daḥ dân erawh chu a inang lo.

6. BENGBUNG : He thil tum rik mi hi Talhkhuang nen, an siam dân inang mah sela, a tê hleiin, tum lâia an dah dân a inang lo a ni. Amah hi, Thing tê deuh, bânrêk tiat vêl anga siam a ni a, Khawmhma tuai hi duh deuh bik a ni duh. Hmeichhiate'n an tum ṭhin a, a ri a lo rin lehzual nân, an pawnfênte an malpui thleng thlengin an hlim a, SUM chungah an ṭhu a, a SUM kawrawng den chhenin ṭhuthluangin an tum ṭhin. Ri thum bawk a nei a, an tlir ṭhin bawk a, Sap-ho Xylophone hi anna a nei.

7. RAWCHHEM : He thil tum mi ve thung hi, a tak chu BÛR a ni a, chu chu, mâu thei intiat lo, inchen lo, ri inhrang 3 chu bûrah chuan an vuah a, a rik nân, Mau pum dâwn tia vel chu a chang bul deuhah an zai them a, kut zung chang 2 chen dawn lâiin an tihik a, a thlêr tawpah samzaiin an kam a, tlem têin a hik kha a kâng deuh va, chu mau them chuan (reed) ri a siam a ; a khapna bi 3 bawk a nei, a vung thur thur mai a, Scotch-ho Bagpipe a ang deuh hle a, "A ṭha hlei" hle tih lohvah chuan "Ho khat" zawng an ni.

8. TINGTANG : He thil tum mi hi a tak chu BÛR siam a ni a, ngul ne'a siam a ni a, a ngul chu maua siam a ni a, vaithang ngul rual lai, thil pawt mar thei ngei kha. Chu mau ngul chu bûrah chuan an hawlhtlang a, nghet takin an tibur a, a hmawr ve vea hlin theiha siamin.

Bûr kha a pang chanve laiah an tan a, chumi tanna kua chu saphingin an tuam a, a ngheh nan a khât tâwka a tlang kual veih. mau châng suih mumin an kheng nghet tlat a; a mau hmawr tawnah khan thangtung-zai, intiat rual tha thei ang thlan chhuah kha an thlung ta a, saphing kaih mar taka kha, a hmai leh thangtung-zai karah me-hawlin an kam a; chu thangtung-zai thlur mar chu, mau a ua nih fai, Pencil tiat lek nêm deuh hleka suih kha, chil ngun taka hak hulh-in, an kai ta a ni. Thangtung-zaiah khan an nawh veleh a lo ri ta a, chu chu, kut zungtang pathumin an khap a; a ring vak mang lo nâ a, a ri chu a mawi hle a, an zaipui thin a, ama zarte pawh a nei a ni. Sawlah chuan, "Tingtang tum thiam chu an parawl duh," tih a ni thin.

9. **LEMLAWI**: He thil hi, mau them zungtang tiat lai, zungchal chen laia siam a ni a, chu mau them tê chu, a hmawr thleng lo sa khan a lai a, a sa thenkhat chu chemte zumin an zai pur chhuak a, an zai nêm a, nêm tak, then thei laia nemin; chu chu a hmawr tawn ve veah hruiin an hling a, a kham phei zawngin, hâm zawr tein an seh bet a, an phih nghing ta a. A lo nghin chuan ri a rawn siam a, chu mi ri chu, a thum leh a fiak theih nan, kâ ân zauh leh zim athu-in ri chu an thunun a, hla an saktir ta a ni.

10. **PHENGLAWNG**: Hei hi mau pum, tiang rual lai, chang khat kawrawng hmangin an siam thin. Chu mau chang khat chu, a pang a chanve hnuaiah khan a tlarin intia theuhvin an verh pawp a, kaw thum bawk an neihtir a; a ri a lo siam nan, a bi verh loh lam pang-ah khan a hmawr bul lawkah pakhat kua an verh leh a, chumi thlâwp chuan, mau them vêk a pang remin tlemte kaw neiin an bawh leh a, chuta tang chuan an ham ta a, a ri chu verh pathum khan an tfiak-in an tithum a, hla an saktir ta a ni; ri 3 bawk a nei. Tun hnuah a ni a chhem hi chu a awm ni

11. MAUTAWTAWRAWT : Hei hi mau intiat lo, pakhat kua a dang inthun thei ang kha, chang 3–4 an zawm chhâwng a, a hmâwr tê lam aṭangin an ham a, D-S-D-M-S ri neiin a tum theih. Lo riah-na-ah te ramsa khalh bo nan an hmang ṭhin, a bengchhen em avangin.

12. HNAH TUM : Hei hi hnah nêm deuh lam hi a tlang tlêm te hmet thlepin an ham ri ṭhin. Hla te mawi takin an tum ri thei ṭhin a, kan tum rik ve theihah chuan Hla a sa tam thei ber a, a mâwi berin a lang. A ri hi duh duhin a kuai thei a, zuih mawi takin a tum theih ṭhin. A ring thei hle mai a, ral hla fe-ah pawh a hriat theih a ni.

13. TUMPHIT : He thil hi mau bawka siam a ni a, Mau chang khat hlir, 3 bawk, ri intiat lo, te tak te te, ri, D-R-M nei bawka siam kha a ni. Ral lulamnaah a tel lo chuan an hmang ngai lo, a chhêma chhêm rik a ni.

14. SEKI KHAWN : Tum rik chi zawng a ni ngei naa, amah chauh chuan eng ruai a ni lo, thil ri thei chi dang, Darbû, Darkhuáng te zuiin an khawng ve mai mai ṭhin; hun (timing) petu-ah an hmang ṭhin a, an han khawn rik hi chuan 'CHAI' hun laite min hriat chhuah-tirin, mi ngaihtir hle ṭhin.

15. TUIUM DAR : Hei hi Rawṭhing emaw, Rawnal emaw, Mautak emaw pawhin siam a ni ṭhin. Chuuang raw châng khatah chuan a pangah inhlat lo te tein a zâi (a pang) an pir chhuak a, chu chu an timâm a, hrui angin an siam a, a hrui chu 5 sei lam a inchen lova, chuvang chuan a ni, ri hrang a neih theih ni. A ri chu 3 bawk a ni a, kutin an kheuh ri ṭhin a ni.

RAM CHHUAH THU --- THARSAHAWL

By Zatluanga

Ramchhuah hi sa pel tur emaw, a hnu chhui turin emaw, a zim tur emawa tlangval leh pahnih vak chhuakte hi an ni ber a. Chutianga kalte chu upain "Tharsahawl" an vuah bawk a. Ramchhuakte hi an tlem leh tam dan azirin a bawp man dan leh a sa insem dan a danglam lo thei lo va. Mimal ramchhuakin sa a kah chuan a 'chhawlchhin' thin a. A saruang kha ramsain an lo ei loh nan tuibur a chulh vak a. 'Chhawlchhin' tih takah a ruang lang lo lekin chhawlin an chhin thin. Zan lama a lo uih loh nan a dul an zai tet bawk thin.

Sa kaptu chuan a lainate a sa chhawlchhin sa bawp man turin a sa kahna hmun thleng hmasa turin a hrilh a. Mi dang hnenah chuan, a chhawlchhin kha a zep tlat a, "Ka sahliam mi umpui teh u. A thi nasa hle mai a, man phak ka beisei hle mai" mite kal duh nan a ti a, a chhawlchhin a ni tih miten an hriat chuan sahrang ak tur ringawta mi tlawmngâite an kal duh dawn loh avangin a bum chhuak hram thin. Sa tlûk hmun an thlen chuan a kâptuin sa chan thiam a han thlang chhuak a. Ramsa chan hi sa kawngro sû leh lei rêl tak a nih avangin a bawp phawhte, a lâi tan te, a lu tan te, zai sual awl tak a ni a, ngun takin an chan thin. Sa kâptuin amâ silaia kâp a nih chuan a bawp man tur pathum an awm a. Silai man a dar phawh hlawl pék a ngaih loh avangin. Tin, mi silai hawha kâp a a nih chuan a dar lehlam silai man pêk tur a ni a. A dar lehlam lal sadar phawh hlawl sachhiah pék tur a ni a. A bawp pahnih chauh man tur a awm a ni. Tin, sa tlûk hmun thleng hmasate khan a bawp chu pahnihin emaw, pathumin emaw man tur a awm theih dan azirin a kâptuin a mantir thin. Phawh hlawl ni lovin man dan pangngaia a bawp ti hleh thlâk

veka mantir an ni ţhin. Hmânlai aţanga sa bawp man dana ruat a lo nih tawh avangin tumah an vui ngai lo va ; lâwm takin an dawng zel ţhin. Sa bawp man dan pangngai chu sa bawp phawh hlawl hnu-ah hrang ngâ daih lâi tur an hlepthla leh a, chu chu sa bawp man dan dik a ni,

Sa kâptuin an zinga upa deuh deuh a thlang chhuak a, chûngho chu sa-ril su atûn a ti a ni. A sa kah a têt leh a len azirin a thlang tam mai a. Sa te deuh a nih chuan mi 5 emaw, 7 emaw te a thlang chhuak a. A kawpkim lo deuh zel hi an duh dan a ni. A bawp mantute kha chu telh tawh lovin. Tin, sa-ril sute insem dan– Khaw ţhen khatah chuan sa-ril zawng zawng leh a pumpui nen, a chuap leh a la nen, hmun hnihah an chhep a. A hmun khat chu a kâptu chan a ni a, a lung leh a kal nen. Tin, a chheh lehlam zawng kha sa-ril suhovin an insem ve leh a. Khaw tam takah chuan sa-ril zawng leh a pumpui zawng kha a kawchhhung sa dang khawih tel lovin a ril sutu zawng leh a kâptu nen inzah ţheuhvin an insem a ni.

Vantlâng chanvo sem a lo ţul leh a. Sa sem a buai loh nân sa channa hmun an sam fai zâu va. Mahni fei ken ţheuh a tlarin an sawh phun a. Ramchhuah fei chi, feikibâr leh muzukfei a ni ber a. Se fei chu ken loh chi a ni, se chhun nân chauh va hman mi a ni a, Fei keng lo chuan fei âiah tiang an sawh phun a. Fei sawh phun bulah hnuah an phah ţheuh va, sa chantute'n an sem ta zung zung a. Sa sem zawhah Vâl upain salû zâwnna an siam a. Sa-lû chu a hnâr chung vunah leh a beng inkâr vun an zai pawp a. A zâwnna hnâng thil nân an hmang a; mâu emaw, thingtuai emaw an sat a, an phuar diam a. Sa hrâng lû a nih chuan a hmui chipa zâwn an duh lo va, a kâ an kap âng kher thin. A kapna thingtum sum chen vêlin an tan a, a hâwng tel lovin an thel vâr a; vaimim awm lâi a nih chuan

fafuin an kap ang bawk ṭhin. Tin, lal sadar chu tlangvalin an input chhawk ṭhin a, a kaptupain a chanvo, a kawchhhung leh a ngum nen bawmrângin a darbak a. A lâ chu tlangvalin an inzâwn chhawk zêl bawk a, tlangtlirna hmun thlen hma zawng chu.

Sa chan hmun aṭang chuan kal an han siam a, an sa chan ṭheuh chu an la sung sung a, a hnuhnung berah a kâptu emaw, val upa hlado hria emawin 'Sachhâwlthawhna' (an sa kah azirin) hlado an chham a. Nghalchang nghovar kah ṭum a nih chuan hetiangin :—

1. "*Chhawlhnawm e, va tho ning law,*
Ha ṭha nghovari zal na e.
2. "*Rawng law e, kan run an e,*
Ning zu e, ai sat ta mai law.
3. "*Ka pem e, pem tlalah khan,*
Mim leh sawmfâng ka tu hman lo.
4. "*Mi vua e, pawngah khan e,*
Nghovar ka lum liau ve."

An sa chan chhâwlphah kha hlado chham pahin an kein emaw, an kutin emaw an chawk letin an chawktho ṭhin a. Chu chu "Sachhawlthawh Hlado," an tihna chhan chu a ni. Savawm kah ṭum a nih chuan chhawlthawhna hlado hetiangin an chham :—

1. "*Vawmphuai e, tlanga'n e,*
Chhawlhnawm a thliaktu e.
2. "*Sângthing e, lerah khan e,*
Duhte'n rûn remna hlah che maw.
3. "*Chhun mang e, na khalah khan,*
Vawmphuai e, chengrâng rak pawm che maw.
4. "*Chhawl tho vaw, thingtin dirchhawl a thliaktu,*
Sahrang chhawl tho vaw,
Kan run e, rial lovin e,
Tualah e, a zik thim lovin e.

5. *"Sai lian e, hringin kai e,*
Fungtian nghovar a kai kim e,
Plairal e, kai khamtu e, vawmphuai e,
Kal rawh ka hmatiangah."

Tumpang emaw, Sele (Kawlfung) emaw kah ṭuma chhawlthawhna hlado chu :—

1. *"Ka nu e, ka pa khan e,*
Kan thanna tlang va zawh u law,
Laia'n e, tumsial emaw,
Ruabâng khawn lang a chhaih tu e.

2. *Vawmphuai e, nang hmasa la,*
Hnungah kawlfungin a zui che,
Ki tung e, phai kit tlantu,
Zo ler tarmawi fungki ṭial e."

Sai kah ṭuma sachhâwl thawhna hlado chu, kawlfung leh Tumpâng chham telin hetiangin an chham a :—

1. *"Sai lian e, nang hmasa la,*
Hnungah kawlfungin a zui che,
Ngho var e, ha ṭha le maw,
Kawlah vuitum a tlung e.

2. *Ka nu e, ṭap ṭap hlah rawh,*
Bilhpuan khum lai rak hlip u law,
Kan than e, thei hman lo ve,
Kawlah vuitum a lo tlung e.

3. *Kan than e, thei hman lo ve,*
Khur tluka lung bang a rem chu e," an ti a.

Zukchâl kihreu kah ṭuma chhâwlthawhna hlado chu hetiangin an chham a:-

1. *"Zuksial e, a ki ṭhuam riat,*

Thangkim rulbang a vialna maw.
2. *"Chhal tu e, chungmuvanlai,*
Thangvanah kramin a lêng na maw."

Sakhi kah ṭuma a kâptuin a pumin a zak haw mai lova, ṭhiante nena chanho a rawt ṭuma chhâwlthawbna hlado :

1. *"Khisa e, tlan ziar wai law,*
Tuipui luang chhuka ṭan chu.
2. *"Chuni e, chhimtol runthlang*
Rak phiat u law,
Kawli e, sakawi le maw mal mi e,
A zul duh ngai hlah e."

Sa kâptuin a ṭhian ramchhuahpu'ah a sâwm a, mahse a nu'n lo lama fehah a tir ta zâwk a. Sa lu nêna an hâwn kawngah a ṭhianpa lova feh bung lai hriat phâk tur ngeiah hlado hetiang'n a'n chhamkhum ṭhin ;—

"Chun nun e, a tir che maw, Uai hnianga,
Riah ram i tuan chu e,
Kei chu tlanga'n e, Thlite'n min her liai e."

Ramchhuah ṭum hi a inang chiah lo va, Ṭhiandun chauhva ramchhuakin sa an kah a, chhawlchhin lova an pahnih chauhva an phurh hâwn chuan, an sa kah sa chu a pumin an inzahsem chawt mai a. A kaptu erawh chuan a neitu chan pangngai— a thin, a lûng, a kal, a ngûm, a lû a chang chuang a. Akaptu ṭhianpa chuan a bawp phawh hlawlin a man nghal vek a ni. An ṭhenawmte sahrang hleh pangngaiin an hleh ṭhin. Satlaw chhar ang maia ṭhenual pun lova sa an phurh haw chuan, kawtchhuahah tlangthirna ailai pawh kah a ni lem lo. A chang chuan zanli/zannga riak tura thawh chângte a awm a. Ramsa lian deuh bei tur phei chuan mi 20, 30 lai an kal ṭumte a awm a. Sa awmna an ṭhlen chuan a ram loh a sa awmdan azirin sahnu chhui ṭul

a nih chuan an ehhui a, hual ṭul a nih chuan an hual a, silai kengte hual daiah fei kengte nen an ṭang a. Tlangval ngal chak pali/pangate an hual lût a, hualchhung sa kha an au chhuak a. Siiai nei hual daia lo chângin an lo kah a, sa chu a thih nghal loh pawhin a kap hmasa bertu chu sa kâptu chan chang a ni ṭhin. Midang a hliam kâp hlumtu kha a bawp phawh hlawl an mantir ṭhin. Chumi hnua kâp lehtu emaw, sa tlûk hmun thleng hmasa bertu apiangin sa bawp man dan pangngaia a bawp tisa hleh thlâkin an man ṭhin.

Ramsa lian Sâi, Samak, Tumpâng leh Selê (Kawlfung) heng ang kah ṭum chuan sa lian thi har hriam khat maia thi zo lo an nih avangin, a kap hmasa bertu (a hliam ṭantu) âiin a kap hlumtu chu akâptu chan an chantir ṭhin. Tin, hetiang salian kah ṭum chuan sain a daih bawk avangin sa leirel— Lalsachhiah, thirdêng sachhiah, leh a bawp man tih vel engmah a ngai lo va. Ramchhuakhote'n an zawh tawk ṭheuhvin bâwmrângin an phur ṭeuh mai ṭhin a ni. Hlado erawh chu uar takin Tum pâng leh Sai Hlado a hmaa ziak tawh ang khân an chham liah liah reng mai a ni.

Ramsa chhiah kâi chin te Sazuk, Sanghal, Savawm, Saza, Sathâr, Sakhi hêng zawng hi Zoram sa chengah chuan miin an kah emaw, an awh emaw chuan a dar, Lal sachhiah an pe ṭhin. Silai hawh a kah a nih chuan silai man a dar an pe ṭhin. Tin, thirdêng sachhiah a nakruh, a sângruh aṭanga tuk phei, a nakruh 3 a tluanchhuakin pêk a ṭul bawk ṭhin. Mizoram pumpuia thirdêng sachhiah pêk dan a inang vek lova, khaw tam takah chuan thirdêng chanvo, pûm sachhiah chu sa zângti thlêr nguntâng chena tan, anâkruh tel lovin an pe ṭhin. Hualtute awma sa kah a nih chuan 'hualtuho' zawngin a nghâwng sa an insem ṭhin, anmahni sa chanvo bakah. Ramchhuak hlawhtling hâwng hi khawtlâng tan a hlimawm ṭhin a. Ramchhuak lo thlen hun hi dan narânin chawfâk hun aṭanga zân men lai thleng a huam a. Sa chânna hmun a hlat leh

a hnaih a zir a ni.

Salû thlen ḥun tam ber chu zanriah chhum hun tlai ni nem lai nen hian a innang fuh duh ber a, a mawi pawh a inmawi ber a ni. Khua aṭanga hlado chham leh silai ri hriat phâkna tur chin khaw lan theihna remchâng h ramchhuakhote kha an chawl khâwm a. Upa hlado chham thiamin an han chham ta viah viah mai a, an hlado chham dan a zirin eng sa nge an kah tih khua amite chuan an lo hre thei a. Hlado chham zawhah silai an kap ta ulh ulh mai a. Chu veleh salû hmuak turin naupang an tlan dar dur ṭhin a. Nula puantah lâite chuan, "Kan inlêngte ramchhuak i hmuak ang u," an ti a, an puantah laite chu an themkawl nen an hlip thla sawk sawk a. A nei chuan tuiûmin zûte an pu zung zung mai a. Nulâte chuan an puantah lai rimtu ṭhutchilh rengtu te chu thlakhlelh hleihtheihah an ngai tawh lo va. An inlêngte vek ramchhuak tlangtlir thawmin, sa rawn phur hâwngte chhawk tura kal chu, nula tan thil mawi zawk a nih avangin, hlim takin an hmuak ṭhin.

Ramchhuakho chuan an hmuaktute lo thlen chu chawlhhmun aṭang chuan an lo nghâk reng a. Nula ho chu an han thleng a, an inlèngte chu zû an han tulh lâwr thliah thliah a. Ramchhuakho chuan, "In va rawn keng thlum êm, in hmel hmuh man a awm hle mai. Kan chhâwlhâl a dam ta sawng sawng mai le," an han ti a. Upain, "Kan in kim tawh chuan kal zai i rel tawh ang le," a han ti a. Nulate chuan saphurtute bâwmrang chu an chhawk zung zung a. Tangval salu zawn chu naupangin an zawn chhâwk ta bawk a. Upa hauhnungin Hlado an chham leh ta vang vang a. Hlado chham tawpah chuan salu in khua an thâwm leh ta ulh ulh mai a. Kawtchhuah leh khawtlang a ti mawiin a tihlim thei hle ṭhin. Ramchhuakte thawk chhûngte zawng zawng tan a lawmm zual nghe nghe a ni.

Khua an thlen chuan naupang salu zawn chu sakâptu leikâah an nghat a, an en huai huai ṭhin. Nghalchang nghovâr emaw, zukchal

kihreu emaw a nih phei chuan a ennawm em em rêng a. Tin, salû chu inchhunga an lakluh hmain sa kâptute chhung zinga hmeichhe upa berin haitein tui a keng a, zufe tlemtê nen salu chungah chuan tui a phuh a. "A ngho var var; a ki hreu hreu; mal tin malza rawn sawm zel rawh," tiin taife tlemtê leh tui chu sa luah a leih a, inchhungah a luh san ṭhin. Salû chu malsawmna tuiphuh hnuah chuan an chawi lut a. Fatuin salû chu an khel a, a beng khinghnih a vun inzawmin an hlepthla a. Sa kâptu ṭhian sabeng, dan anga pêk a n . Ṭhian sabeng eitu hi siam leh neih a ni ṭhin. Sa kâptute chhung chuan salû lam turin ṭhenawmte a sawm khawm a. Zû nei apiangin an pu lut zung zung a. Saril su leh sa bawp mante chuan belpui an pu ngei ngei ṭhin. Tichuan zû chu hlim tak n an inho va, sa kaptu leh a bawp mantute chu zûin an 'inleh' a, an 'in-tâwk' thul a. Salu sa nghah pahin sa lam hla thiam tak leh lung'ê g takin an sa hluah hluah ṭhin, hetiang n -

1. *"E za e, E za e, E za e, E za e,*
Aw za e, Aw za e, Aw za e, Aw za e, Aw za e,
Sathang ṭha chhawn ka nau,
Hniang tlângah lo âu,
Khuanun a rawn her leh e.

2. *"Zalêng lan khawm ring dem demin,*
Vâla û lenchawm a ṭha,
Keini runa mawi loh-va,
Lenchawm kan rin.

3. *"Chhumpui vanhnuai thang en rawh,*
lâng tin a zem;
Khami hnuaiah chhing lova,
Tlai khua kan var.

4. *"Khami hnuaiah chhing lova,*

Tlai khua kan var;
Nghovari sumtùalah e,
Sai ang kan ngir," an ti a.

A lamin, a laiah, an salû lam kha an chawi derh derh ṭhin. Salam hla sak kar lakah Hlado an chham bawk a. Hlado chham tawpah silai a mu thun lovin salû kawm nan an kâp leh dur dur ṭhin a. A chang chuan Hlado chham tawpah silai kah a ni an 'haw-haw' dar dar bawk ṭhin. Sa kaptuin fanu emaw, farnu emaw, nula a neih chuan a ṭhian ṭhenawm nula salu kawmpuiah a sawm ṭhin. Tin, salu sa ei a lo hun a, ruai chu hlui thum— hlui li emaw velin an siam a, Upa-hovin an kil ṭhin. Hmanlai kum 80 piah lamah kha chuan salu sa ei ṭum hian, chaw tel lovin zû leh sa ringawt an ei ṭhin.

Salu sa eitute chu kum 60 chin chunglam deuh hlir an ni ṭhin. Sa kâptu chhungte ni si lova naupang duhvin salu sa ei ve mai chu thil zahthlak taka ngaih a ni. Salu sa ruai hi hlui ṭam daih a ni lo va, a neitu chanvo— a lu sa leh a ngum leh a kawchhung tlemtê mai a ni chauh kan tih kha. Chuvangin upa zual deuh te kil tawk chauh a ni. Upa salu ruai kil tho pah chuan, "Ka puar ta, ka tlai ta e. A kham erawh chu ka la kham lo. A han ṭha ṭha lo lawi zêl rawh se," an ti ṭhin. Zukchal kihreu emaw, Nghalchang nghovâr emaw, Savawm emaw an kah chuan pa tlawmngai leh rual el deuh chuan 'ai' lova awm mai chu an duh lo va. Vawkpa sum ruk lai tein an ai ṭhin. Sa kaptuin aih a tum chuan salu thlen zanin salu sa an ei lo va; zûin an lawm mai a. A tukah sa aihna sa nena chhum pawlh turin an dah zawk ṭhin.

Sa an aih chuan salu thlen tukah 'tu-fa'-hovin vawk an puah a. Fatu ṭhenkhatin sa aihna ngul thingse chhâwl buk an pu a. Thingse pâr vullai a pâr chawpa tuala han phun chu a mawiin a manhla an ti bik ṭhin. Sangul chu sa kaptu kailawn chhak lamah an phun ṭhin. Tin,

sa aihna ruai chu ruaipui a tling tham tawh dəuh va, mi pawh an sawm zau va. Sangul pû an lo thlena an phun fel hnu chuan nula leh tlangvâl an khawm a. Khuangchawi tuma thingfar zana nula leh tlangvâl chawngchennaa an lam ang chiahin pathlang nghengin an ţhu tlar a. An kapkalak zawnah zêl nula an ţhu ţlar a. Tlangvâl lam hawiin nula nen inhmatawnin chhak lama paho ţhu tlar lamin khuang an chang a, Sa lam hla hlir an sa hluah hluah ţhin. Ruaiţheh a lo hun a, upa-ho tan chauh a ni tawh lo va, salu lamtu zawng zawngin ruai chu an kil ţhin a ni. Ruaiţheh zawhah salu chu an lam leh a. Va upa lâm thiam an lâm a, lam pahin an salu chu a khinghnihin an chawi derh derh a, hlim takin an zai hluah hluah ţhin. Sa lam hla chu :—

1. *"E za e, E za e. E za e, E za e,*
Aw za e, Aw za e, Aw za e, Aw za e, Aw za e,
A elin mi el na u, el zo hlah che,
Cham rualin mi el na u, el zo hlah che.

2. *"Leng ten kaiah tharsa lèng,*
Kangthal ka ban,
Cham rualin mi el na u,
El zo hlah che."

3. *"Tu kipa chhawlthing kan thliah,*
Rualin min sel,
Muvanlai sangthing lerah,
Kangthal kan ban.

4. *"Ka chunnu maw vanduai,*
Mal a sawm lo keimah emaw,
Ka vanduai rual laiah,
Lenghmemi thaiah la i,
Mal tin sawmah.

5. *"Mawi maw e, mawi maw e, ?*
Kan run mawi maw,
Lunghnemi themtial bih nan,
Kan run mawi maw ?

6. *"Nghalpa tanglai na chhiah e,*
Ramtin a fan,
Lunghnemi biahna tium e,
Valdang a chhat,

7. *"Valdang chu chhai lo la.*
Zawl lunghnemi,
Keiin thai thui ma nang e,
Chungpual lengan.

8. *"Tui va hmu i saw hmarah,*
Rih li va hmu,
Hnampui mi lai fa angin,
Hmunin a luah.

9. *"Hnampui mi lai fa kan zui,*
Kan luah kher maw,
Thinlaiah Dartinchhingi,
A kham reng e.

10. *"Ka lenrualten engtinmaw,*
Lem ang an zawl ?
Biahnemin maw an zawl ?
Thangkhal rauthla."

Lasiin Sanghal an khalhna hla :—

1. *"Thanghlei tlung, Thanghlei tlung,*
Liana runah thanghlei tlung ti."

Heta "Liana runah" tih hi Lianlunga a ni a. Lianlunga hi Lurh leh Tanah Lasiin an zawl a, chuvangin sa a kâp thei bik a. "Lasiin sa an

khalh sak ţhin" upain an ti a. Lianlunga leh Rokhawliana hi pasalţha an ni a. an ţhiandunin Tumpang an chhui a. Sakeiin a lo seh a, hlain an inphuahsiak a, 'a phuah thiam zawkin a ki chanah' an ti a. Rokhawliana'n :—

"Chalvawm chhaila ka an rel e,
Zawlkhaw pheia'n,
A fam sual siktuiah luang zo ta rawh," a ti a.

Lianlunga'n hetiangin a phuah a :—

"A fam sual e, siktuiah luang zo ta rawh,
Dungah kamkei lunglianin,
Buan ang a pawm a sial ki ring,
Chawltui zu dawn nan a ţha," a ti a.

(A tu zawk nge Tumpang sial ki chang se i tih le ?)

LIANLUNGA LEH ROKHAWLIANA

Pasalţhate : Lianlunga, Chhangte, a nupui— Rovi, Punte.
Rokhawliana, Chhakchhuak, a nupui— Parte.

Lianlunga in hnuaiah Tumpangsialin sepui a zui lut a, se huangah a lut ve a. Tihlum mai lovin zu a 'zu' a, hla nen an phuah a, an Salam hla phuah chu hetiang a ni :—

1. *Chalki than lu lei maw e,*
Rual a hnuaichhiah e,
Vuaian lamchang a rel e,
Chawm mi ben u.

2. *Vuitum lian lu a hawn e,*
Val za selan,
Zel laiah lo thang maw e,
Zokhaw sângah.

3. *Zei laiah lo thang maw e, Zokhaw sângah,*
Sialin Lianlung a ngaih hi,
Za tlâng thang maw.

4. *Lian khawpui feh chhuah tlangah,*
Pal ang kan dan zun fei a tlawm,
In ti maw ten ang in pel.

5. *Zunfei a tlâwm in ti maw?*
Ten ang in pel,
Ka au ral ral thang zawk e,
Ring val val.

6. *Ka au ral ral thang zawk e, ring val val,*
Dailung kawtchhuah,
Thing loten ka siam nang e.

7. *Chhumpui van hnuai thang en tawh,*
Tlang tin a zam,
Khami hnuaiah chhing lo va,
Tlai khua kan var.

8. *Khami hnuaiah chhing lo va,*
Tlai khua kan var,
Nghovâri sumtualah,
Sâi ang kan ngir.

9. *Nangmah hi maw ka zawn ka zawn che,*
Liana rûna thanghlei tlung e.

Sa aih hi thil awlai a ni lo va, pa khawsa theih, nei nung deuh te chauhvin an ai thei chauh a ni a. Mi tam tak sa aihna chu Vawkpa an hmang tam ber a ni. Pa hausa se vulh lai nei rualel lehzual chuan, Sechal meuhva ai te pawh an awm zeuh zeuh va, Sial meuhva sa ai chu 'sa ai' pawh an vuah tawh lo va, "Ralvanphun" an ti zawk a. Savawm emaw, Nghalchang emaw, sahrâng lu lo chuan Ralvanphun a hlawh zo ngai lo.

Sa aih nâna siala ralvanphun hi thil namên a ni lo va, se vulh lai nei sa lo tan chuan tih rual loh a ni a. Sa lu thlen tukah sa kâptuin zingah seluphan suihtu tur, a laina, a tufate mi pali/panga emaw a tir chhuak a, ralvan seluphan chu, sa kâptu kha Lushei hnam ni kher lo mah se, Lushei seluphan ang chiahin a kâk sângin a la ṭhin. Se chhunna seluphan ang bawkin thingsia ngei an la a, a hawng tel hlek lovin kheh fai veka lak a ni a. Sa aitu tual kailawn chhak lamah an phun a. Se chhunna luphan hawi dan ang lovin a kâkte lamin thlanglam an hawitir bik ṭhin. A ziding sâng zâwkah selû chu an târ ṭhin. Sial chu sa aih nana talh a nih avangin tufaten sa ngul pangngai, thingse chhâwl buk an la a, seluphan phunna bulah an phun leh a. Pasalṭha tual a tih leh Mi hausa tual a nih a tilang hle a ni. Kawtthler a tiropui em em bawk ṭhin. Seluphan leh sa ngul an phun fihlim zawhah nula leh tlangval salû lam turin an khawm a, salû lama an ṭhut dan pangngaiin an inrem a, sa lâm hla an sa hluah hluah mai a, salû keng chungin lâm thiamte an lâm her liai liai ṭhin.

Fatuhote sa vil a lo hmin ta a, chawhnu thlang herah ruai chu an ṭheh mur mur ṭhin. Se ni meuh a nih avangin se chhun ṭum ang bawkin ruai chu kiltu an tam a ni. Salu sa ruai tlem tê upa zual bikte chauhvin an kil ṭum te ai chuan Ralvanphun meuhva sa aih chu a ropui a ni. Zân thlengin salû chu an lam zui zel a, salam hla an sa tam ber ṭhin. Sa lam zai rem nâna khuang ben hi zai dang rem nen a ben dan a inang lo va. Khuang ben ruala chhuatper dap dapa lam chu, 'lam thiam' an ti ṭhin. Khuaah salamna khuang a rik dap dap chuan, khawtlâng a tihlim a, a timawi bawk ṭhin. Khualpang zin khaw lo lut tur pawhin khuang ri an han hriat aṭangin, "Kan luhna tur khua chu sa ai an awm a ni ang, sa lu lâm zai remna khuang ri a ni ngei a ni a," an ti ṭhin reng a ni. Ruaipui tukah "Salû i chhuang ang," an ti a. Upa hovin 'arhluingo' an talh a Saruh cheuh niin ruai

nawi leh arsa an buhchiar a. Chutah upa tlem tham deuhvin ruai an ţheh leh a. Arhmul vâr chu Salu chernaah an thiat vâr tuar ţhin. Salu hlui an tar tawh zawng zawngah pawh chuan, a cherna hnang phiarah chuan an thiat vâr tuar ţhin a ni. Salu thar pawh salu chhuan ni hian an cher nghal a, arhmul chu a chernaah an thiat nghal bawk a, âr thi chu salu-ah an tat ţhin.

RAM LAMA THANGCHHUAHNA

Mizo Hnam Dânah Thangchhuah dan chi hnih a awm a, a pakhatna chu— In lama Thangchhuah— Sechhun leh Khuangchawi a ni a. A pahnihna chu— Pasalţhate Thangchhuah dân a ni a. Chu chu heta sawi tur zawka hi a ni.

Ram lama Thangchhuah nâna sa kah ţul chu— Ramsa kah chi hming kim— 1. Ramsial Tumpâng emaw, Selc (Kâwlfung) a eng zawk pawh. 2. Zukchal, 3. Nghalchang, 4. Savawm, 5, Saza, 6. Sathâr 7. Sakhi, 8. Muvanlâi. Heng zawng hi miin an kah chuan 'Ram lama Thangchhuah' a tling a. Muvanlâi hi aih kher tur a ni a, Muvanlâi a ţul leh chhan chu pumpui a nei a, Sai a tel lohna chhan chu— pumpui a nei lo va, Samak leh Sakei Thangchhuah nana an huam lohna chhan chu— kah thiang lova ngaih, serh leh sang deuhva upa-ten an ruat vang a ni. Miin sa tam tak kap mahsela, sa hming kim, sa hming ţha, a chunga ziak angte hi an kah kim loh chuan ram lama Thangchhuah an tling chuang lo va. Khuangchawi, In lama Thangchhuahte aia Ram lama Thangchhuahte danglamna chu— Vawkpuiin mual an lei ve loh vangin. Khuangchawi an awmin Tlangphal sa sem an dawng lo. Tukverh hawnna a ni chuang lo va, Puan leh Diarţial neihna a ni chuang hek lo. Pasalţha ruaiţheha tlang hrai tam tawh an nih avangin 'mi zahawm' an tling a, 'An thih hnuah khuangchawi ang bawkin an thlarau Pialralah faisaa chawm tur an ni' tiin hmanlai miin an sawi ţhin.

SA HRANG PAWIMAWH BIKNATE :

Miin Sa hrâng, Savawm emaw, Nghalchang emaw, a eng zawk zawk pawh vahsan lâk aṭanga Kum Thar hming a put china kap hmasa bertu chu, a kah tûkah khawtlângin Awm ni an kham phah ṭhin. Sa kâptu zingah pawh Sa hrâng awm kham, kham thei chi-a sa kah hi hmingthanna a ni bik a. Pasalṭhaho rualelna ropui takah an hmang ṭhin

Savawm leh Nghalchang hi Upain 'Sa hrâng' hming an vuahna chhan ber chu— Mihring seh hlum mai changte an neih ṭhin avangin sa kah ṭhinte zingah hian an hiauhawm bik a. Chu chu "Sa hrâng" an tih chhan a ni. A kâptu tân pawh sa vawikhat kah ṭum rau rauvah pawh Sa hrâng han kah chu an lawm bik ṭhin a ni. Sa kâptu tam takin an sa kah an aih ṭhin chu, Sa hrâng an kah ṭum a ni zel ṭhin.

Sa hrâng lo veka aih hlawh leh ber chu— Sakhi pachal hi a ni ve leh a. Sakhi hi sachhiah pek ve ngai si-ah chuan a tê tham ber a. Mi tam takin eng thama an ngaih lohva leiah hian pasalṭha neinung rualel deuh chuan thang kim nân an sakhi kah chu an ai ve ṭhin a, Sakhi aih ṭum chuan sakhi zû bik an hûng a, tun hma lama sakhi ai tawhte chauh lo chuan sakhi zû bik an hun chu in ngam chi a ni lo va. Pasalṭhate in-el nân leh rual khum nân tak an hmang bawk ṭhin.

SYNOPSIS (By Selthuama Headmaster):

Dawn lal Saiṭuaia leh a hote chu Thingsai lal, Pu Khawtindawla savawm lu men zân kher kherah, Thingsai lal ina lenna hun remchang an neih teh hlauh chu le !

Lal nu leh Lalpa lahin, an thiltihpuina reng reagah Sâikuti leh a

ṭhiante chu hmaih rualah an ruat hlawl ṭhin si lova. Lal upa min Pu Hmara'n, Dawn Lal Sailuaia leh a hote sawm a rawt, tlangval Zopua, mawng zang fahranin sâwm turin a tlan chhuak, Khawtindala'n Savawm lu a chuh, a lâm phar kual ṭuih, Saikutin mikhual ṭhutna kawh hmuh pahin hla a hril, chumi zan zet chuan Pu Sailuaia pawh a che nasa mai le.

Pu Sailuaia leh a upa Thankhuaia chu Thingsai kawtchhuahah, Tiau leh Tuipui infinna lam leh Phawng tlângte thlirin an kawk kual vel chiam a, a tlangval hmuarte an tûk chhuak Saikuti inah meizuk siam pahin an chuangkai Sâikuti zuarh lo uai khawtlai leh hlawm ta pek ei, Sâiluaia leh a ṭhian chuan Phunhnawki tih mai loh chu, nghak chhuak zo ta ngang hek lo le, a tawp a tawpah chuan lam san zai an rel ta nge nge a.

Sailuaia'n lungtum a chuh a, an penna an rawn hriat theih nan kawng vawn hlai kâkpuiah an zep ta rengawt mai le ! !

Pu Hmara'n khuangchawi a tum leh pek, nulâ leh tlangvâl se thing zâr tur an liam ta zut zut a, Zopua leh Sailuaia lahin a ṭhiante lo nghak chhuak lui hram ei.

Sailuma chuan Sailuaia lungzeh chu a lo la hre ve pek lo niin, nula thingphurhpui tawh ngaihtuah chang lêk lovin, Zopua a lo zawi tak chuar chuar a. Zopua lah pekin ding meuhvin chiang fahranin a hrilhfiah a, an inhrilhfiah lai chu Saikuti lah chuan a lo ngâithla ve kiau ei.

Sailuma thin a thawk, kih a tum Ṭhahnimchiarin breipui a chuh, a chang io, a chem ah a phawrh a, sahthlak a tum leh, Saikutin sahthlak a phal lo.

Saikutin lungtum a chuh a, Sailuaia lan nan hlai kâkpuiah chuan a zeh belh ve ta ngei mai le. Sailuma a lo ṭawng leh, "A nih kha Saikut lungzeh kan ti chiah tawh ang" a ti zui ta boh boh va.

Sâikutin tuibur a pet a, an kal zel.

Sailuaia lung zeh chu ṭhangthar zel te'n hrepha ve ta lo chuan, Pi

Saikuti lungzeh hlai pui hmingthang chu Thingsai chhim lam kawtchhuahah a la ding ta che che chu a ni a.

SAIKUTI LEM CHAN : Producer Selthuama, Headmaster.

SAIKUTI LUNGZEH LO INTANNA.
(Lem changtuhote :)

1. **Nula Saikuti inthuam dan : Puan** :— Ngotekherh hruih or Chawngnâk puan or puanrin :
Kawr : Kawrchei.
Puanfen : Arsihni, Saiha bengbeh, Tuibur (dawn chhawng a zu.)
2. **Thahnimchiari**
3. **Khuanghniangi** } Sâikuti ṭhiante, Saikuti inchei angin.
4. **Khawtindala** : Thingsai lal, puan ṭial, thangchhuah puan, (sin emaw, ven emaw,) Diarṭial, Vakulchang, Vaibel a pet.
5. **Pi Thangi** : Khawtindala nupui ; A inthuamna. Puanṭial, Arsihni, Vakiria, Tuibur a zu.
6. **Pu Hmara** : Lalkhawnbâwl, Lal inchei ang deuh, (Vakul chang tawnve lovin.)
7. **Sairuma** : Thingsai tlangvâl : Ngotekherh puan emaw, Chawngnak puan emaw a veng a, Vaibel a zu.
8. **Zopua** : Thingsâi tlangvâl : Sailuma inthuam angin.
9. **Sailuaia** : Dawn lal, inthuamna : Hrenâm, Ângki kawr, Diarṭial, Fungki, Silai.
10. **Thankhuaia** : Pawi Pasalṭha : Lal inthuam angin tuiburûm.
11. **Phunhnawka** : Tlangvâl : Kawrfual khûp thleng, Hren, Diar, Fei, Phaw, Fungki.

SCENES

SCENE--I : Thingsai Lal Khawtindala in chhung.

SCENE--II : Thingsai, chhimlam kawtchhuaha Pu Sailuaia leh a hote innghâk khawm.

SCENE--III : Thingsai Chhimlam kawtchhuah a, nula leh tlangval sathing zar tur te.

SCENE I :

Opening Song ; "FURKHAWTHLANG"
By Selṭhuama, Headmaster.

STAGE MANAGER : Puan zar hma lamah entu mipui hnenah I lemchangtute hnenah hetiangin thu a sawi a

"Zânin hian Pi Saikuti lungzeh lo inṭanna lemchanna entir a ni dawn a. Nangni lemchang tuhote u, hei mithiam leh chuncchang hre tak tak te hmaah hian, in lemchan tur hi a ang theihtawpin an bei tur a ni a.

Nangni a entute zawng zawng pawh mumal nei taka in invawn theih pawh kan duh a, a huna nuih lohva, a huna ngawih lante kan thiam a ṭul ang a, meizuk lam thu chenin, kiangi thute mitmei en thiam mi in nih ṭheuh kan duh a ni.

Scene hmasa berah chuan, Thingsai lal Khawtindala in chhung a ni dawn a, zanriah eikham hun lai vel a ni. Khawtindala Savawm kah lû an lâwm a, Khawtindala chuan zû a khâwn a, chhuatah chuan an thu hlawm a. Savawm luro pawh chhuatlaiah chuan a awm a. An zâi a, an lam a, an hlim hle a.

He mi zân hian Dawn lal Sailuaia leh a hote chhim run tur an rawn thleng hlauh va, an zuk sâwm a, an lo tel ve nghe nghe a. Lal chhuatah chuan an thu kual deuh va, lalnu leh Pu Hmara inkârah

chuan lalpa chu a ṭhu a. A hmaa belpui chu a khâwn a. Chhua laiah chuan Savawm luro pawh a awm a. Pu Hmara vei lamah chuan Saluma leh Zopua an ṭhu a. P. Thangi dinglamah chuan Saikuti Thahnimchiari leh Khuanghniangi an ṭhu a.

PUANZAR HAWN A NI TA:

Khawtindala — (A zu khâwn lai chu a tho va, savawm lu chu a zuk la a, a ding ta hluai a, Saikuti lam chu a hawi a.) "Khai le, Saikut, nangin rual ṭham loh hla han phuah teh le, sa hla ka han lâm teh phawt mai ang".

Saikuti :— 1. A mi u e, ram ṭuanin kal zo ve,
Kei ka u e, tui leh luangah nghosai dang ve maw?
(An sa a lal chu a lâm a. Pu Hmaran khuang a bêng a.)

2. Tui leh luangah nghosai i dan ni-ah,
Chengrâng kau lo, siahthing sangparah lawn lo ti u. (An saa lal chu a lâm a.)

3. Vala'n au ve chângram lêntu zingah,
Nghosai khalhreng zâm zai rello mihrâng an hril chu. (Lal chu a lâm a, hla a hril ve a an sa a, an lâm zel a.)

4. Haulai chang sial hnamtin khawn bur in ti,
Mihrâng khawnbur tumpang sialin a lu lei maw e.

Khawtindala : (A lâm lai chu a ding a, hlo do a chham ta a.) "Vawmkhuai e, awi mu che maw, hreuah rul bang i vial chu e, Chhûn mang e, chhalah khan e, vawm khuai e chengrang rak pawm che maw."

An vaiin : "Haw" (silai a ri dur a.)

Khawtindala : (Salu chu chhuatah a dah a, a ṭhutnaah a ṭhu a, zu a khâwn leh ta a.)

Pu Hmara : "Hochhuan Pa, zânin hian Dawn lal Sailuaia leh a hote chhim rûn tur pawh an lo thleng an tih chu, zuk sawm ve ṭha i ti lawm ni ?"

Khawtindala : "Ti teh lul mai, zuk sawm ve teh tak u khai".

Zopua : "Ka pi ka zuk sawm ve ang e .
(Sawm turin a chhuak ve ta nghal a.)

Pu Hmara : (A tho va chhuata Savawm lu chu a la a.)
"Khai, hla i sa leh teh ang u, savawm lu hi ka lan lâm ve phawt mai teh ang' (Hla a hril nghal a.)
"Hrâng an sei e, nelhchawng, beil an kârah,
Saiturumpa ṭum nghosai chhang vele". (An saa a lâm a).
"Than duhin na w phuaivawm a sal kan zui,
Chengrâng ka kau thlawn ang ni léngin".
(An saa a lâm a.)

Pi Thangi : "Saikut, mi khuahlo pawh an lo kal ve dawn chu, ṭhutna te lo kawhhmuh ang che".

Saikuti : "Aw le ka pi" (zak der hmel pu takin.)
(Pu Hmara chu savawm lu kengin chhuatah a la dieng reng a.)

Thahnimchiari : "Khai hla ka lan hril ve ang e aw".
(A hrila an sa a. Pu Hmara chu a lâm zel a, an sak tawp hnuah Dawn lal Sailuaia leh a thiante no pahnih an lo let ve ngei lo, a lâm zawh chuan salu chu chhuatah a dah a, a ṭhu ve ta a.)
"Sûl in zui e, Léngpui kham râng kârah,
Phuaivawm sahrâng kawngkian lo vâl, ke ngai ni chhûn h."

Saikuti : (A ding a) E khai, lo kal teh u khai heng laiah te hian ṭhu rawh u". An ṭhu ta a, Phunhnawka chu Saikuti bulah ngei chuan a ṭhu ta a. Sailuman sekiin zu te a pe a an in a.

Pi Thangi : "Pathum chauh in lokal, khawiahnge midang te ?"

Sailuaia : "Anni zawng an thlenna a hla deuh a, an lokal peih ta lo a ni ang e."

Khawtindala ; "Tinkâp pa, zânin in lo telve chu a va tihzia ve le, khai salû hi han lâm ve teh nghe nghe"
(Salu chu a pe a, lam turin a kai a.)

Sailuaia : (Salu keng chuan a ding a) "A nih leh Saikut, nangin hla han hril leh tal la, ka han phar ṭâwi ve ngial teh ang chu le"

Saikuti : "Lurhpui tlang leh Ṭan khawlêng dil ila,
Runpui thimruai lênchawm a chawl e.— I ti ang hmiang
(An sa a, a lâm ta a.)

Khuanghniangi : (Hla a han hril ve leh a, an sa a a lâm zel a.)
"Châwm a ri e mihrang a rûn inah,
Saithankhawm leh zalêng i awi ang".

Pi Thangi : "Hla ka han hril ve ang e aw" (a hril a an sa a, Sailuaia chu a lâm zel a.)
"Kan khaw la nu an kim ban thal karah,
Lênchawm bêngin hei zawng zaleng awihlai a nuam e.

Sailuaia : (A lâm chu a ding a) "Khawnge hlado ka han chham ve ang e" a chham ta nghal a.)
"Zo vân e, a lo thawk e, thlanghniang, fur fâng a thehtute,
Vawmkhuai e, siahtuk love, kan than e, ni bang kir lemlo law".

An vaiin : "Haw" (silai a ri dur a.)

Sailuaia : (Salu chu chhuatah a dah a, a ṭhu ve leh ta a.)

Saikuti : (Lalnu lam chu a hawi a.) "Ka pi, zan pawh a rei ta a, kan lo va ṭin tawh em ni ang" ?

Pi Thangi : "Ṭin, a la hun hlei nem le, menlai a la ni lawm ni" ? tlai-

var hial asin ka lo tum le.'

Thankhuaia : (Sailuaia lam chu a haw a.)
"Tinkâp pa, ken kalna lev a la Hla dâwn se a, kan ṭin ve tawh lawng ngem ?

Sailuaia : 'Ni tak ang hun ang' (A tho va a kal ta a, Thankhuaia pawh chuan a zui ve ta nghal a.)

Phunhnawka : Saikuti bula ṭhut chu thiahlel hle mah sela, engmah a sawi ve ngam teuh se lova, hieh fahrannn a tho tak ṭhal ṭhal a, a thawh pah chuan Saikuti lam chu a hawi reng a.
'A khai aw ! !' (Hrehawm fahrannn a ṭhiante a zui ve ta a.)

Quiter Party (Song) — **Piru chhuahtlang** - by Pu Liandala. (Hla sak chhungin lemchangtute chu Stage-ah an lang ve rih ang a.)

Midangte : -- Anni pawh chu an tho va an chhuak ve ta hlawm a.

SCENE— II :

Thingsai chhimlam kawtchhuah, hlai kung bula Tukṭhuan eikham, feh kal lai vel a ni.

Sailuaia leh Thankhuaia chu hlai kung bulah chuan an ding a, an kalna tur chhim lam tlângte an thlir a.

Thankhuaia : "Tinkâp pa, vawiina kan kal dan tur chu engtinnge ni ang le" ?

Sailuaia : "Saw, Tuipui leh Ṭiau infinna lam saw kan pan ang a, Bualpui tlâng dungah sâwn kan phei zel ang a, Tuipui leh Ṭiau infinna bulah, Tuipui kânin, Sangau lam kan pan ang

chu" Phâwngtlâng chhipte pawh kan va chuan ang chu." (A vaibel dawn a hâwk kual vel a.)

Thankhuaia : "E ! ! chu ka châk zâwng tak a ni a, Ţiau leh Tuipui infin tur hmuh nawmzia an sawite hi kan hre ve nual ţhin tak a, nupa tuak sarih lo inţhen phah ţhakna hmun chu i va thlir ve teh tak ang u hmiang, Phâwngtlâng chhipte phei phei chu asin ni, hmuh ka châk ni"

Phunhnawka : (Ngui deuh bâr hian a lo kal thla chhar chhar a, a hnung lamte chu a han hawi let leh vang vang ţhin a, Sailuaia leh Thankhuaia inbiak tawp chiah khan a lo lang ve a.)

Thankhuaia : "E ! Phuna, tukin i tuk chhuak chu i va ngui deuh em ! Khawiah nge kan ţhian te ?"

Phunhnawka ! "Nizana kan nula zapui, Saikuti an tih inah khan an awm a, a ni lah a bengvârin a fing si a, "I kal tawh ang u," ka tih pawhin, min ngaihsak duh tlat lo mai a, ka han kalsan ta mai a ni." (Ngui deuh takin a ţhu a, meizuk a siam a.)

Thankhuaia : "A va mak ta ţhin em ve aw ! !"

Sailuaia : "A, ngawi teh Khuaia, Thingsai nula Saikuti kha, zai lah chu a thiam si a, nizan a hla han hril bawih hnep mai ţhin te kha, pathlawi pawh a zunah kan uai mai dawn a an kha le."

Thankhuaia : "A nih phei chu ni teh lul mai le, Saikuti kha kan khaw nula atân ka it mang tak e aw ! ! ! "

(A vaibel dawn a seh kalh rap rap a.)

Sailuaia : "A khai, Thana chu lam thu chu i sawi tam lo teh ang, kan kalna tur lah a hla nasa mai si a, tlangvalho chu i kalsan mai ang a, mi rawn umpha leh mai ang chu maw."

Amakerawh chu kan penna hi an tawn naih loh nan, he thing kâkah hian lung hi ka han zep ang e."

(A ke bula lung tum chu a zuk chhar a, kawngvawn a hlai kâkpuiah chuan a zep a, an kal ta a.)

Quiter Party :— **Chengrang chawia** By Pu Lalmâma, Headmaster,

(Hla sak chhungin Sailuaia leh a hotute pahnih chu stage-ah intlarin an ding a.)

SCENE—III:

Thingsai chhimlam kawtchhuah, Sailuaia lungzehna hlai kung bul vel. Tukṭhuan ei kham feh reh san lai hun vel a ni. Dawn lal Sailuaia lungzeh lai hun chu kum engemawti a ni tawh a. Hlai kâkpuia lung zeh chu a pangngai tein a la inzep reng a. Kawngvawn, mi lunna, in nghahkhawmna lai tak nimahsela, tumahin han khawih danglam tumna reng an nei lo va.

Hmasâng pi leh pute nunphung rengah, mite sulhnu hi an inzah der sak thiam em em ṭhin a, Hriatrengna lam thil lek phei chu sawi loh, penga ṭhian inchhâwlṭhuaina te, kalkawng penna lam inhriattir nâna chhâwl han dah hlekte pawh hi, lo intihchhiatsak tumna thinlung reng an pu ngai lo va, chung nunphung duhawm tak avang chuan, Sailuaia lungzeh pawh chu a ngai a ngaiin a la awm reng thei a ni.

Pu Hmara'n Khuang a chawi dawn a, nula leh tlangval sething zai tur chu, chulai kawtchhuahah chuan an liam ta zut zut a. Saikuti leh a ṭhiante pahnih chu zu tui an chawi khawtlai avangin an lo chhuak ve lawk thei si lova.

Zopua leh Sailuma'n an lo nghâk a, mezuk te an lo siam a, hlai bulah chuan an lo ṭhu a, chutih lai chuan Ṭhahnimchiari leh Saikuti pawh an lo chhuak ve a.

Zopua : "Ka meitalh ka theihnghilh daih mai, Ṭhahnimchiar, mei mi han pe teh khai." (A vaibel chuan a va dawh a, a va din chih a, Saikuti erawh chu a ṭhu a, a emte a khawih vel a.)

Thahnimchiari : (A Tuibur chu a hâm khu laih laih a, thirkhai chuan a han kher thlâk sak a) "Zopu, hei kan tlai tawh em? midangte an kal vek tawh a lo ?"

Zopua : "Tlai tawh bawk e, an liam vek tawh a, hei kan nghak che u a nih hi." (Ṭhahnimchiari chu a ṭhu ve ta a, Zopua chu a la ding a.)

Sailuaia : (A vaibel chu a pak tulh tulh a, hlai kâkpui a lungzeh chu a thlir vung vung a, a iptê-ah a chem chu a khung a, a ipte chhung chu a dap ruk ruk a.)

"U Zopu, helai hlai kâkpuia lung inzep hi Sailua'a lung zeh an ti fo mai a, engtih hun laia zeh nge maw ni le, nang i hria em ?"

Zopua : "E, Sailum, i lo la hre ve ngai lo a ni maw? Dawn lal Sailuaia leh a hote chhim run tura a lo kal ṭum kha, kum tam vak pawh a la ni lo va, an tûk chhuak he hlai bulah hian an innghâk khâwm a. A tlangval hruaite Saikuti in an va lût chu, Saikuti zau lemah an chhuak leh hlei thei lawk ta si lova. Sailuaia chuan, "A, i kalsan teh mai ang u, min rawn umpha leh mai ang chu maw, amaherawhchu kan penna hi an rawn hriat theih nan, he thing kâkah hian he lung hi ka'n zep ang e," a ti a, a zep ta a, tichuan Sailuaia lung zeh an ti hlen ta a ni.

(Chutia Zopua thu sawi chu Saikuti chuan a lo nga'thla ve kiau va.)

Saikuti : "E, Zopu, chutiang chu a ni maw i lova hre chik kher ve le."

Zopua : "Hre chik ve bawk e a !"

Sailuma : "A, chutiang kher kher chu maw lo ni ? khawnge Ṭhahnimchiar, i hreipui chuan ka han kit thlu tawp teh ang. (Ṭhahnimchiari hreipui phurh lâk tum chuan a va pan a, hreiha chu a va vuan a.)

Ṭhahnimchiari : "Khai khai, Sailun, i ti ho roh em mai, ka hreipui ha i chek bal nghe nghe ang e." (Ṭhahnimchiari pawh chu a ding ve ta a, hrei lâk chu a phal si lova an inpawt lah lah a.)

Sailuma : "Ka chem tal han ka han thlâk kawlh vek tho ang maw le." (A puanven a sawi chhing a, a chem chu a phawih a, va bel a pet kawh a, lawn a tum a.)

Zopua : "Khai a, Sailun, thil ṭul uk lovah, mi sulhnute hi an tichhe mai mai ngai love, nun u chuak, nun tlahawlh aw o dan a ni ngai a sin, nangmah pui kha i han tla palh roh tur ana." (Sailuma banah a vuan a, a han dawm ding a, an inen inen ren rawn a.)

Saikuti : (Zopua leh Sailuma inhnial vel lai khan hlai chawino chu mawi tiâwm fahranin a lo thlir a, an inhnial an ngawh ve leh khan, hla chu a han sawi ta zaih mai a.)
"Tu lawr suh u. I ngdi thlarna khawtlâng a hliah nem maw le, kan chhuah tlâng thing lenbuang pui hi lelthang di ngai a ṭahna."

Sailuma : (Saikuti hla han hril chu ngun fahranin a lo ngaithla dûk a, Saikutin hla a sawi zawh chuan zak hmel pu fu hian a ṭhu

hniam ta ruai ruai a. Hrilhai hmel fahranin a ţhu kun lup lup a.)

Khuanghniangi : Mi hnukhawiah chuan a lo chhuak ve a.

Thahnimchhiari : "E Khuangi, i lo thleng ve ta maw ?" i lova tlai ve

Khuanghniangi : Tukin chu ka inpeih chhuak thei lawk lova, mi nghâkhlel tawh hle em ?" (Sailuma lam chu a hawi "E, Sailum, nang lo angin i va ţhu ngui lup lup e thil pawi engnge awm le ?

Sailuma : (Chhân pawh a tum lova a ţhu kun reng a. a chem chuan lei a kik koh koh va.)

Zopua : "Khai le i kal tawh ang u, kan ţhiante pawh an l'amn rei tawh a nia; Khai Saikut, nang hmahruai rawh le." (Sai chu a tho va, midang pawh an tho ve ta hlawm a.)

Saikuti : "Khawinge, Sailuaia lan nan, lung hi ka han zep ve a n (Fiamthu ti tak thawh pahin, a bula lung chu a chha kal pah chuan a han zeh belh ta a.)

Sailuma : A nih kha, Saikuti lungzeh kan ti chiah tawh ang. kung vuan chuan a ding a, a ţhiante ho chuan an pel zut a, hlai zarte chu a thlir a, Saikuti hla han sawi ch sa ta ruah ruah a.
"Tu lawr suh u, lungdi thlirna khawtlang a hliah nem maw
"Saikut, engnge a zawm leh kha ?'.

Quiter Party— : Chhuahtlang siahthing by Selţhuama, Headma (Hlasak ci hungin Saikuti leh a ţhiante thing b an ding a.)

MIZO TAWNG

By R. Zuala.

Mizo ṭawng kan tih hi, dik tak chuan Duhlian ṭawng a ni zâwk a, mahsela ṭhangtharho hian Mizo ṭawng kan ti ta mai a ni.

A bul tak ah chuan, Mongolian ṭawng aṭanga lo chhuakin, Tibeto,-Burman an tih hi a lo chhuahna ni berin a lang. Hmar, Thahdo, Ralte leh Meitei ṭawngte nen hian a inlaichin hle a ni. Mahse awmna insawn ang zelin a lo danglam ve deuh deuh a, Burma ram lama awm lai chuan, tuna Hualngo-ho hman hi hman ni ngeiin a rinawm. Tuna Mizoram luh hnuah hian a lo danglam leh ta zel a ni. Pi-pute hla te phei chu Pawih ṭawng tam tak a tel a ni. Hlado tam ber phei chu Pawih ṭawng a ni hlawm.

He ṭawng hi ṭawng harsa tak a ni a— tunlai thiamna lam kawng zir dan, grammar te siam tur phei chuan a harsa em em a ni. A tlang-pui thua lak chuan mono-sylable (lamkhat) an tih hi a ni a— tin, thlûk nei riau a ni bawk a (phonetic). Hei hian ziak dik a ti harsa hle mai. Tunlai mi ṭhenkhatin ziah dan dik an siam pawh hi duhthusam ala tling lo em em a ni. Lamkhat (mono-syllable) a nih avang hian, thil hming (noun) te hi lamkhat aia tam chi a nih chuan, sapṭawng-a noun (thil hming) an tih ang tak tak hi a tling ve lo va, hrilhfiahna a ni deuh ber zawk. Entirnan :— Bawng, In, Lung, Ban tih te hi thil hming (noun) dik tak a ni. Thil hming an ni mai a— 'van' chu eng vanga van vuah nge tih a sawifiah theih lo va— a hming a ni mai a ni. Mahse thingrem, lungdawh, thingrem zaithei, tuthlawh tih te hi hrilh-fiahna an ni. Hetiangho hi noun leh verb emaw, noun leh verb leh adjective te zawmkhawmin (noun) thil hming atân hman an ni ṭhin. 'Lung' hi noun a ni a, 'dawh' hi verb a ni— mahse a inzawmin (noun) thil hmingah hman a ni.

He ţawng hian thlûk paruk thlengin a nei a— mahse nitin hman zingah hi chuan pali ch'n hi hman a ni ber— Entirnan :—

1. Chan — Share. Hei hi ka chan a ni.
2. Chan — Cut. Sa an chan.
3. Chân — Make out Engmah ka chân lo.
4. Chân — Loss. Engkim a chân vek mai.
5. Chan — Striped. Vapual a chan mawı hle mai.
6. Chan — A vuai chan mai.

Mahse nitin hmanah chuan —

1. Pa — Male. Arpa a ni.
2. Pa — Father Ka pa a ni.
3. Pa — Basket La pa kha khuh rawh.
4. Pa — Mushroom. Pa ka ei duh lo.

Heng thlûk hrang chhinchhiahna hi a awm hma loh chuan, Mizo ţawng ziak hi chhiar a harsa em em reng a, tin, ngaihnawm taka thil ziak pawh a har fo dâwn a ni. A thlûk hrang hrang chhinchhiahna hi awm sela, ziak pawh a awlsam hle ang. Tin, thu inang reng pawh a thlûk a thuin a awmzia a inthûk hleih chauh pawh ni lovin a awmz a pawh a inlet hlauh thei a ni. Thu tam tak chu a bo zel a, a thar chher chhuah a ni zel bawk a ni, Hrawl, pilril, thengreng, suai, rawlthar, kimtlang, beuh tih te hi hman a khat hle ta.

Tin, 'Aih' tih hi a dik tak chuan 'Ka duh lo' tihna a ni a, mahse ţhangthar chuan Sapţawnga 'No' tih nan hian an hmang ta vek a ni. 'Ngei' hei hi 'Ka' tih nen chuan hman kawp ngai ni lo mahse tunlai chuan 'Ka ngei' ti hlira hman a ni ta a. A dik tak chuan "Mi ngei" tih ţhin ngai a ni. 'Chhandamtu' tih te, 'Tlantu' tih te pawh hi 'Ka' nen hman ngai loh ni mahse tunah chuan hman a ni ta zel bawk a.

Ţawng dang pawh ţhahnem tak chu Mizo ţawng ang mai a hman a lo ni ta bawk.

Saptawng a mi — Pin, Pencil, kawmiti, goal, awlan, football, hockey, ball, motor, gear, kêp leh thil dang tam tak te.

2. **Vaitawng a mi** — Sahbon, sahdah, siai, alu, sibal, tukuli, rawng, palang (chhim), sunduk (chhim), lehkha, tangka, têl leh thil dang tam tak te.

3. "Lawng" "Angel" tih hi Welsh ṭawnga mi pûk niin a lang bawk.

Mizo ṭawng grammar siam turin harsatna bik a awm. Tense-ah hian nakin lam (future tense) chauh hi changkuang taka awm chu a ni. Tun hma (past) leh tun (present) hi hman pawlh theih vek a ni. Tunlai hian mi ṭhenkhat chuan ('ta' or 'tawh' tih hi tunhma (past) sawina niin an ngai a, mahse a ni bik lo. "Dawrpuiah ka kal ta", tih hian past tense a ni ringawt lova— mahse kal tumna a awm tawh a, ṭl ulhna pawh a awm tawh a ni tih a entir, chu chu puitlin ngei tumna sawina a ni. 'Niminah Dawrpuiah ka kal' tih mai a ni a, 'Kal'-ah hian past tense a awm chuang lova, 'Nimin' tih hian Tunhma 'past' a ni tih a tilang mai a ni.

Tin, a nu leh a pa sawina hi a hming aṭang ngawt chuan, a thlem hle mai. Sapṭawngah chuan a nu leh a pa hian hming hrang an nei fur mai. Son — daughter, Bull — cow, etc., etc., Mahse Mizo ṭawngah chuan Pi — Pu, farnu, pasal, mo, nupui, nuṭa, ni, laizawn, nupa tih bâkah hian a nu emaw, a pa emaw sawina hming hrang nei a vâng hle mai. Nu, pui, pa, chal tih belhin a nu leh a pa hi sawi a ber — bawng—bawngpui, bawngpa bawngchal, tiin. Tin, ran note sawi nân hian 'te' emaw 'note' emaw belh a ni fo. Mizo ranvulh ve pangngai te chu 'te' chauh belh a ni zel a, vulh thar deuh te chu 'note' tih belh a ni bik. Ar-arte, vawk-vawkte, sial-sete tih a ni a, mahse sakawr-sakawrnote, beram-beramnote, varak-varaknote tih zel a ni.

Bawng hi a hlui ve deuh tawh a ni ang chu bawngte tih pawh an ti ve fo ta. Mahse bawng hi a hming tak chu "Sebawng" a ni. Pathian lehkhabu-ah hian "Sebawng" tiin ziak a ni. Heta "Bawng" tih hi "bengngawng" tih nen a hmanna a inang mai thei. Tuklohbengngawng, phingphihlipbengngawng tih te hi a tê chi sawina a ni a, chuvangin bawng hi sial ang deuh a nih avangin— sebawng an lo ti ve niin a rinawm hle e. Heng hi hriatchianna chu a awm lo na a, a rin theih viau mai. Sakawr hi 'Sakawrha' a ni awm e. Sâp hovin an rawn lak luh tirh chuan, kawr an hak tir a, an kai an kai ṭhin e, chu chu "Sakawrha" an lo ti a, tunah "Sakawr" a ni ta mai a ni awm e. Awlan (silai) pawh hi Holland & Holland Company siam a ni a— Awlan an lo ti ve ta mai niin a lang. "Tangka" hi a dik tak chuan "Tangka-chêng" a ni. Vaiṭawngin 'Tankha' hi 'hlawh' tihna a ni. Chuvangin hlawh an sem a, an lak ṭhin a ni si a, amah hi tangka bera chu a ni emaw tiin 'tangka' an lo ti ta niin a lang bawk.

Kan sawi tawh angin— he ṭawng hi ṭawng ṭha tak leh famkim tak a ni.

"Putar pakhat a kal boh boh mai" tih hian Putar chu a sawifiah hle. A lian a ni. Tin, a kal dan pawh mitthlain kan hmu nghal thei. "Mi pakhat a lo kal hnak hnak mai" tih chuan mi lian a ni lova, a su deuh hlek a, a hah tawh deuh bawk tih a sawifiah hle a, tin, ipte pawh a ak mai thei.

He ṭawng hi grammar te a la awm ve loh avangin zir pawh a har a, zirtir pawh a harsa bawk. Heng thu 'rawn' 'han' tih te 'saw saw' 'kha kha' tih te hi awmze thuhmun' nimahsela, hmanna a inang lo a ni. 'Kha kha han la rawh' tih tur a ni a, mahse 'Hei hi rawn la rawh' tih ve thung tur a ni, "Saw saw' tih chuan a sawitu kiangah a biak a chu a awm tih a tilang a, 'Kha kha' tih chuan a sawitu bulah a biak a chu a awm lo tih a entir bawk.

A tirah chuan he ṭawng hi a tlem hlein a rinawm. 'Chhia' hi a bu a ni a, he thu aṭang hian— sual, fello, ṭawp, ṭawm, etc., te a lo chhuak niawm a ni. 'I sual' i tih nan, Hualngo (a bul) chuan 'I sia' (chhia) an la ti reng a ni. Chutiang bawkin, 'Ṭha' tih aṭang hian fel, nalh, etc,. te hi a lo chawr chhuak zel a ni thei.

Mizo ṭawng hi fiah pawh a fiah hle a, thil hriatfiah nân a ṭha bîk. Hnam dang ṭawng chuan 'I chhe iau uau' te 'A hah pur pur' tih ang te hi sawi rual a ni lo. Hetiang thu, 'par par' 'per per' 'per pur' 'pur pur' tih ang te hi hmangin thil fiah takin a sawi theih zel a. Tin, hetiang hi a siam chawp theih zel mai a ni.

Tin, tunlai chuan verb tel lovin thu a sawi theih ta hle mai. "Sairangah i kal em ni ?" tih aiin 'I Sairang elo ?' a tih theih mai a. "Sairang" chu noun ni mahse verb-ah hman a ni. Tichuan a chhannâ pawh "Kal lo" tih aiin "Râng lo" tih a ni leh mai. Hei hi ṭawng dan thar a ni. Tin, Sâpṭawng te pawh hetiang hian kan tan bung zel a, "He mi hi a pension tawh em ? tih chu 'Sawn love' tiin chhan mai a ni ta. He ṭawng hi a hausa em em mai a, a hma lama kan sawi ṭak, a thlûk chhinchhiahna hi nei thuai thuai ila, khawvela ṭawng duhawm ber pakhatah a siam theih ngei a rinawm a ni.

MIZO LALTE LEH A KHUA-LEH-TUI

By R. Vanlawma

Ka hriat chhungril taka Mizoram kan tih Mizo hnahthlak e awmna ram, Burma leh, India inkar tlangram hi kalkawngte a that loh vang em avangin British hovin min lian awp tirh khan anmahni remchan danin a then chu India lam atangin a awp a, a then Tlau kam chhak lam Pawiho awmna lam chu Burma atanga awp a rem zawk avangin a la hrang a. Mat leh Rialtui ang maiin kan inthen ta vang vang mai a. India lama awp rem thenkhat chu Chittagong bialah dahin, Langkah lui tlang lam chu Reng ram (Tripura)-ah a tel daih a. Tuiruang leh Tuivai atanga Hmar lam chu Meitei (Manipur) lamin a chang ta bawk e a. Chumi bang zawng chu keini chuan Mizoram kan la ti ve ta tang tang a, 1898 hma lam phei kha chuan Thenzawl atanga chhim lam hi Bengal ram lamah an dahtir bawk a ni. Chuvangin heta Mizo ram kan han tih hi tu tur pawh hian British in Lushai Hills a tih chauh kha a ni deuh lo lo thei lova, Burma leh Manipur-a awmte pawhin Mizoramah min chhiar tel love, ti zawnga an lo ngaih palh chuan Mizoram tih hian an awmna ramte ngaihngam taka a huap theih hun tur hi dingdihlipin kan thlir takmeuh hlawm a ni tih hi hria sela, kan duh theuh hlawm awm e.

Mizo Lalte kan han tih pawh hian tuna Mizoram zimte a lal thin Sailo hote hi kan tih zawn lo thei lova, lal dangte pawh tlem a awm chu awm mahsela Sailo laiho lal dan veka lal an nih avangin a lallukhawm vek thei tho a ni.

Sailo lalhma Tlau rala awm lai te chu kan hre tam lo kher mai,

tlangpuiin han thlir thuak ila, lal mumal an neih loh hun lai te pawh a awm a. Israelte Kanaan rama an luh tirh lai n lal bik an nei ova, chhungkaw rual deuh leh m thei deuh deuh te rorelt u an lo nih nai la ang hunte pawh khi a awm niin a lang. Hei lai pawh hian ndopa te pawh a awm ve tho va, chungah te chuan an pasaltha chhuanvawr te.ve ve le lawn mal zawha inbeih te pawh an lo ching a; Davida'n Goliatha a ngam a, Philistia hote an tlâwm ta mai ang khan an pasaltha chhuan ber a tlûk tawh kha chuan a khua a khuain, a hnam hnam'n an tlawm mai thei thin a ni. Chunglai te chuan silaite pawh la awm hek lo, an hriam neih tha ber berte chu fei leh phaw te, chemsei (kawlhnam) te leh sairawkherh leh thal te 'hi an ni a. Chung ralthuam laka invêng tur chuan pasaltha indo mite chuan dar lukhumte an lo khumin dar âwmphawte pawh an lo hmang a ni. Sechal vun meithu:h leh khei hnawihnal ral mai te hi mihring leh sa rál be:h nan phaw-ah an hmang nasa em em a ni. Chutiang hun laia mahni thawhchhuah cia khawtlâng rorel tu nih leh indonaa hmahruaitu nih pah fawm chu mi tam tak tan tlin a har hle a, chhung rual inlekkawh zo deuhte tan lo phei chuan lal nih a lo khirhkhan hle a. Lal tur an inhmuh zawh lo hunte pawh a awm thei hial a ni. Zahmuakate ho chhungrual deuhte chu a sawm a sawm an lo ngai ta a ni tihte pawh thudik a ni ngei ang tih a rinawmin a mak pawh a mak lem hauh lo mai. Sawrkar hanpui Brit'sh emaw India emaw ram chak takin min thla uap a, hmelmain min rawn run mai ang tih hlauhna awm hauh lova M. L. A.-te, V/C nihna te kan inchuh a, hotu nihna hlek ap ang, Kohhran upa nihna th nga, a ruka kan inchuh hun lai atang hi chuan thlir thiam loh mai pawh a awlin hriatthiampui pawh a har thei mai awm e.

Mahsela kan chhungte leh kan nupui fanaute that vek mai thei leh

salamhnuai vek mai ṭhei leh kan bungruate hâl chhe vek mai the' khaw ṭhenawm lawka awm reng laia mawhphurtu hlawh nei silo nih chu a zuamawm loh hle hun chu a awm thei awm rengin a lang a ni.

Hengleia hun hi ziak kan neih loh avangin a chiang tawk lo hle a, rin thu tel deuh hlek a han chhut velin Zahmuaka leh a chhungte lal ṭanna hi kum 1550 emaw a hnu lam hret emaw niâwmin a lang a; chhuan sawm vel lai Ṭiau rala an lal hnuin Sailova thlahte chuan 1750 leh 1760 inkar vel khan Ṭiau an kân thla niin a lang.

Zahmuaka leh a fateho an lal ṭan atang khan lal nih an lo tlin viau a ni ang chu a chhûngteho pawhin khaw hrang an lo nei thei ta vek hlawm a, an hming chu Zadenga, Paliana, Thangluaha, Rokhuma, Rivunga, Chonkuala leh Thangura te an ni. Ram ṭha ûm pah fawm leh an Mizo nupui Pawi ral hlau pah fawmin thlang an ṭla ta vek a. Zadengho chu Tualbung zawn velah an tla thla a, Palianho chu Khuanglêng velah, Thangluahho chu Chawngtuiah, he khua hi Ṭân tlang chhimah lama awm a ni a, lasi nula tih te, Chawngtinleri tih te leh thlangthar, nun sing Thasiamate avangin a hmingthang hle. Rokhumho chu Champhai zawn velah an tla thla a, Rivungho chu chhim tawp lamah, Chonkualho chu Zadeng hrulah an kal zelin sawi a ni. Sailo, Thangura thlahte chu Tiau kân thla hnuhnung ber an ni a, Lianlula fapa Pu Kawlha hovin, Khawbung leh Zawlsei thutin Selesih hmunah khaw lian takin an awm a, Lalhluma (Laltuaka pa) erawh chu thlang a lo tla hnuah a, Selesihah hian a awm ve lo va, hetih avang hian a lal sam, Sailo chu ni ve mahsela a unaute ho hian an en hrang ta deuh that a an titlawm ta hial a ni. Laltuaka fapateho pawh Tuaka thlah ti lovin "Tuaka No" an tih phah hial a ni.

Hetia Selesih a khaw lianpui a lo awm takah hian Zahmuaka thlah dangte thlang tla hmasa ho khan an hu an tuar lo a ni ang. thlang leh zual an pan ta a, (Chawngtui khaw ṭeh pawh an sawi ropui hle a ni) nakinah chuan Sailo ho hian an ti tlawm ta vek reng a ni.

Selesih-ah hian Lusei ho ṭhenkhat leh Ralteho ṭhenkhat leh Fanai ṭhenkhat an ni a. Lusei chi ṭhenkhat Hualngo leh Hualhang chu Ṭiau ralah an la chambâng a, Ralte ṭhenkhat chu Ṭiau ralah bawk an lo chȃmbâng a. Fanai ho chu Selesih aṭang hian Rorehlova hovin an indang ta a. Sailo khua leh tui chu Lusei leh Ralte an ni ta ber a, Hualngo leh Hualhang ho chu thlai khaw hnuaih an lo tla thla ve a. Selesih a awm ve lo hote chu an lo mi hrang en a. Sailo ho chuan an lo tidiahdah a, Hualngo chu Pawi ram hmah an chho leh ta a. Hualhang ho chu Lal bawihah an lut a, fatlum apiangin bawih nihna an rochhung zel a, Chhakchhuak ho tih an hlawh ta a ni.

Selesih a Pu Kawlha hova an awm khawm hian thil ṭha tak mai tih an neih chu inṭhen darh leh tur an ni tih hrerengin Mizo dan an ennawn a, an siam ṭha a. Man leh mual thu leh dan nepnawi tun thlenga kan la hman tlangpui hi hem laia siam a ni. Chuvangin Pu Kawlha hi Mizo te tan chuan Mosia anga dan petu hming pu ve tlak hial a ni.

Seleshah hian an tam em avangin kum tam tak an awm khawm thei lova, chhim lam lal thlahtu Lianlula thlah leh Rolura thlaiho chuan chhim lam an pan ta a. Hmar lam lal thlahtu Lallula chu a tlangval zawt chauh a ni na a, an hnungiama Pawiho lo che tur vengin chhak lam hret Zopui hmunah a indang ta bawk a, a ṭhian ṭha tak Fȃnai Lal Rorehlova'n a kaihza a veng zel a. Thlanrawa Pawi lal Than-

chhuma a man a, a khuate a râwt chiam a; Rûn kuama Ralte thlang tla ve lo (Mangulho) a râwt chiam a, thlang lam an pan ve ta a. Sialsuka a awm laiin a fapa Lallianvunga Hmuifangah a indang a, a fapa upa ber Lalpuiliana fapa Lalsavunga Zawngṭahah a indang bawk a. Darlung a thlen thlak chuan khua a ngah tawh vak lova, Rêngpui (Tripura) beih zai a rel tawh hial a, mahsela Darlunga a han awm chuan Zadengho khuate, Lalhluma khuate a lo hlip khâwm leh a, lal lian tak a lo ni leh thei ta a. Lianlula thlah leh Thangluahho kha Rolura thlahte hian an nêk ral der bawk a, Lianlula tlahho chuan hmar lal Lallula fapate an bel ta a ni.

Zadengho erawh chu an la lian hle mai. An lal lian ber Lalchungnunga Ṭuahzawlah a awm a, Lallula thih hnuin a fa naupang ber Vuta Pawi rawl ralin an man a, a tlanchhuahna tur sum an khawn ta a. Zadeng lal hote chuan an thawn duh ve tak loh avangin, Lalmanga, Lallula fapa pathumna, a roluahtu anga awm deuh ber, lal lian ber chuan nek tlawm a tum ta a ni. Mahsela Reieka a awm lain a thi ta si a, a thihdawn chuan a fapa Suakpuilala a la tet deuh si avangin Lalsavunga, Aizawl lal chu a chah thla a, Zadêng titlâwm turin chemsen lo ruai mai turin a rochhiah ta a, 1812 vel khan an ti tlawm thei ta a. Zadêng tlâwm hote chuan chhim lal Rolura thlahte an bel ta a ni. Zadêngho hi Zahmuaka fateho zingah Sailo tih lovah chuan a lal rel ber a ni. Kum 250 lai an lal awm e.

Mizoram chu hmar lamah Lallula fate an lal a, Ṭiau rala Mizo hnahthlak ve bawk Pawi leh Paihteho an o tla thla ve mai ang tih hlauvin chhak nawr leh pawl an insiam a. Lalsavunga leh a fapa Vanhnuailiana'n hmar chhak lamah an nawr a, Mânga fapa Suakpuilala, lal

zîding leh lian deuh ber khan vâ' a lo nêk a. Sâp (British) hovin Hringchar phai a thingpui huan an siamte chu "Kan ramah thingpui huan insiam e" tiin a lo zuk tibuai a. 1870 khan Kukicherra hmunah inremna neiin Sa-ui an tan a. Rolura thlahte chu Sailam leh Sialsuk tlâng thlengin hmun a kian thung a. Lalsavunga fapa Vanhnuailiana chuan Tualte vanglai an tih fo te hi a khua a ni a, Champhai'ah a chho va, Paihteho te a nêk tawm a, Meitei ram saw Moirang khaw thleng-in a va hauh a, chu chu Loktak dil an tih Mizoten Tui-bang-pui kan tih kama awm a ni.

Rolura thlahte chuan chhim lamah Halka Pawi te lo tla thla tur an dang ve tlat a, chhim lam pum hi an ram a ni a. Hnar lam lai Vûta leh chhim lal Lalpuithanga Puanhmun an inchuh a, an inkâp ta a, 1850 vel khan. Hei hi chhim leh hmar indo an ti a, chhak zâwk sawi tur teh chiam an awm lo ni berin a lang.

Chung hnuah chuan Vanhnuailiana fapa Liankhama nupui atan Nisapui'a Chenkual nula hmeltha Tualte nei hian an tum chu Suakpuilala'n a fapa Kalkhama tan a lo neih khalh ta mai a. Chulo rengah Suakpuilalate pafa za hian chhak lam ram an zauh chho lutukin an hre bawk a. Vanhnuailiana leh a fate leh Suakpuilala leh a fate chu an lo indo ve leh ta a, chhak leh thlang indo ti a vuah a lo ni a. Hei indo hi va lanin an rawn thelh ta ti la a sua' t m pa le vang. 1891 atangin Mizoram chu British hnuaiah a lo awm ta a. Tuirial lui khi chhak leh thlang ramri a lo niin Thenzawl chu Chhim leh Hmar ramri-ah an lo siam ta deuh a. Hmar chu Assam hnua'ah dah a ni a, chhim lam chu Bengal hnuaiah. Tuirueng leh Tuivai vel hmar lam chu Manipur hnuaiah dah a ni a. Ṭiau ral chu Burma lamah. Langkaih lui thlang lam

chu Tripura hnuaiah a awm a, Tripura Maharajah phei chuan chu chu duh tâwk lovin 1920 vel lai khan Tlawng thlang lam khu a rawn chuh leh hial a ni.

British-in India ram an chhuahsan a, Mizorama District Council a lo awm tak khân 15 Aug. 1954 Sailo lalna pawh chu a lo tawp ve leh ta a. Ṭiau chhakah kum 200 vel an lal a, Ṭiau thlangah kum 200 vel bawk, kum 400 lai kan ram ro an lo rel a nih chu. Ṭiau chhakah Zahmuaka aṭanga Thangura, Thangmanga, Sailova, Chungnunga leh Rohnaa thlengin chhuan ruk an lal a, Ṭiau thlangah Lallula aṭangin lal ziding zel Lalmanga, Suakpuilala, Lianphunga, Suakhnuna leh lal hnuhnung ber a fapa Kamlîana Tachhip lal chu chhuan rukna a ni.

CHHIAH CHI HRANG HRANG LO CHHUAH DAN

Mizote hi tangka chelek lo hnam kan ni ṭhin a, kan hausakna chu Se neih tam zata chhiar a ni mai, ṭha leh dar nen India rama British tangka tlai khaw hnuah vai nena indawrna avangin a siper a lo dâl ang ve chauh va. Chuvangin chhiah lam hi thil neih leh tha luma pek a ni vek a, a ṭul dan ten a nun inher danin a piang chawp zel tih theih a ni.

(a) **Fathang :** Zahmuaka leh a fate an lal hma leh an lo lal tirh te kha chuan lal pawh mahni intodelh tura ngaih an ni ve mai a, chuvangin lal tur chuan chhungrual deuh pawh a lo ngai reng a ni. Kum tinin tha khat ṭhcul vin an tinin lo lam hlo thlawhah an pui ṭhin. Lalmanga nu chuan ni rei lai ber hian a ruai ṭhin, chawfak pawh chawlhtir phal lovin an hmaah hian fangra ûm hi a theh a, chuvangin June thla hi "Lalmanga nu lâwm rawih thla" an lo ti ṭhin a. Zahmuaka

fate hian a tirah chuan chutiang bawkin kum khatah vawikhat bawk an ruai ve ṭhin ngei ang; mahsela lal n h an lo thiam'n an lo tl:n viau a ni ang e, remchâng ṭha zâwk an lo hmu th:am ta a, thâ lam a rawih aiin pâwl tlâka buh châr sa a inpek tir dan an lo rawt chhuak thiam tlat mai a, "Fathang" kan tih hi a lo chhuak ta a n'. Ṭ.au lui chhakah buh an chin loh avang:n Selesih awm hnu a awm a ni ang. A tirah chuan an tam lo viau awm e, mahsela an lo lal rei tulh tulh a, Fathang pawh a pung tulh tulh a. Vailen hnu m pui vanga lal an n:h loh hun phei kha chuan a lo sâng tawh hle a, Bawrhsap Sap N.F. Parry I. C. S. khan 1927 khân in tinin ṭin 6 (dan hn h) in a lo chawk rual ta a ni.

(b) **Sachhiah :** Lal chu rorel lam leh indona lamah a lo inhman tam avangin chawhmeh zawnga chhuah fote pawh a lo remchang lo hle a, anmahni duhsak tuten sa an kahin emaw, an awhin emaw an lo hleh lian deuh ṭhin a, atirah chuan tlawnna ang lek n.mahsela a lo rei deuh deuh hnu chuan a lo ti bik nihte an lo hreh a, an lo ti ta ṭheuh a, tih ngei ngei turah a lo chang thei ta a. "Sachhiah" kan tih ṭh n kha a lo awm ṭan leh ta a ni. A dar vei lam phawh hlawk hi dan nghet a ni ta ber a, tupawh pe duhlo an awm chuan Sial emaw, Rs 40/- chawitir theih an lo ni ta a, mipui nin tham a lo ni leh ta a ni.

Fathang leh Sachhiah hi chhiahpui ber a ni.

(c) **Thirdengsa ;** Mizoten silai an neih tirh lai chuan a mu tur hi thir an chher mum ṭhin a, chutih avang chuan a mu ... man ang zia zângin thirdêngsa hi a lo awm ṭan ta a ni. Silai ... n.nang lo'va suan hman a nih pawh khan Thirdêngsa hi a la awm tho mai a.

Sa kah zângti kâkchhun vel hi a tlangpuia pek dan a ni a, a hnawk hlein an'hria. Silai hi Lalmânga Reieka a awm laia lo awm ṭan a ni a, 1810 vel a ni awm e. Mizo indonaah chuan Lallula thlahte ieh Zadêng indona (1812) hi silai hman hmasakna ber a ni a, chuvangin Thirdêngsa hi chumi hnu lama chhuak a ni ngei ang.

(d) **Lal in sak :** Chhiah hming a pu ngai .lo na a, hei hi "tha chhiah" a ni ve a. Ṭiau ralah te kha chuan lal in sak a la awm ngai awm love. (Rolura thlah chhim lal ho tam takte chu vai len hma kha chuan in sak sak an ni lo, ngam tlak an sawm mai a ni.) Lallula thlah hmar lam lalte erawh chu sak sak an ni. Khaw tharte an lo kai hian rorelna in tur a nih avangin lian tawk deuh a lo ngai a, a tirah chuan tih luihna lutuk pawh a awm kher lova, mahsela khua leh tuite chu thasen inanga tih a lo ṭul a, in tin aṭanga pakhat chhuak a hnatlan a lo ṭul ta a. Khua a lo len deuh phei chuan lal in lianpui pui an lo sa ta a ni. Vûta Hualtua a awm ai phei chuan a in chu hlam za a tling an ti.

Min chuan ve u Darlung kan awm khua
Lal dang run in laiah zam ruai e.

tih hla aṭang hian Lallula chuan Selesih aṭanga an chhuah hian a in chu vantlâng sakin lianpui a ni tih a hriat theih a.

Chunglai lal in chu in tlawn khat sei pui`mai a ni a. Sumhmun dawtah hian chhiahhlawhho chenna zau tawk tak a awm a, "Vanlung" an ti a, a dawt leh chu lal chhhuatpui ber dawvân kaina a awm a, lal tapchhak a awm a, upa hoten a zu leh sa an ei a, an thuchhia leh ṭha sawina (court) a ni a. Chumi piah leh chu lal chhûng riahna a ni a, chumi piah leh pindan chu a kawmchar ber a ni a, "bahzar" an ti a,

hmùnawl chhuna inkawmna a nulate puan tahna hmun a ni a, a tlângpuiin pindan panga a nei a, sei lo thei a ni mang lo.

(e) **Sekawt hawn man :** Mizo hausakna chu sial a teh a ni ber tawh a, vawk erawh hi chu hralh sum a ni ve lova, sakhaw biakna a ni ber a. Tangka chelek tawh hun chuan sepui hi Rs 40/- a ngaih a ni a, a no chu chêng sawmhnih a ngaih a ni, tlai sial an ti ṭhin. Hausa pa chuan ama vulh emaw a lei chawp n emaw sial a chhunin khuang a chawi ṭhin a, a sa chu vantlâng ei a ni a, chuvangin miin khual a sial a hralh chuan vantlângin an ei pui pha ta lova, an ram a ei chhiat man niawm takin a leituin a manchuang chenghnih lal hnenah a pe ṭhin a, chu chu "Sekawt hawn man" an ti a. Mipui tân a hnawk lem lo.

(f) **Khuai chhiah :** Lal ram ṭhenkhatah chuan kham khuai a kai a, an lâk hian lal chu kal ve anga ngaiin chan khat an hawn sak ṭhin a, an khua a miten an lâk pawhin lal chuan chan khat a lo chang ve zel a, chu chu khuai chhiah an lo ti a, khuai hi a van em avangin mipui tan a hnawk vâk lo.

Tin, dai vel theikungte hi hmin hman lova lawh zawh tâk mai emaw, lo kit mai leh lo thlâk mai mai te hi an awm ta mai ṭhin a, chutiang thil tê tak tê-ah pawh humhalh tura lal inrawlhte a lo ṭul chang a lo awm a, hetiang thilte pawh zalenna daltu ang hial a ngaih theih mai zawngin a lo inher chhuak thei ṭhin a, a tirah chuan mipui duhzawng aṭanga lo chhuak deuh vek an ni, a tawpa phunna a lo chhuak leh thei ṭhin pawh hi a mak lem lo ve.

Khawvel chanchin kan chhiarin chhiah thu ah hian Mizote hi a zangkhai pawl tak kan ni. Kan lalte hi an lo rit lo hlein a lang.

Atira lal nih man leh chhiah lam lal chan tur awm hauh lo aṭang'n chhiah chi hrang hrang a lo chhuah theihna tâk hi mipui remtihna thui tak a awm vang a ni lo thei lova; chuvangin Mizote hi lal tan chuan awp nuam tak mai kan ni tih a tihlan hle loh pawhin kan lalte hian mipui thunun dan tâwk an thiam hle zawng a ni ngei mai a. Chhiah lo pung zelte hian lal an lal zual deuh deuh zel a ni tih a tilang chang ni lovin a awp thiam tawkin a khua leh tu te chu hmelma lakah te pawh a hum zo tawk bawk a ni tih a lang bawk a ni. Ṭiau thlang a awm hmun an han ngheh tak tak hnu phei kha chuan an lal hle a, an khua leh tui an vawng hneh êm êm n, inthununna ṭha zawk naupan lai aṭanga zir pah fawm zelin Sailo lalte chu an chak ta hle a ni. Tlawng lui thlang lam an kai thla duak tawh hnu kha, chak tawka inhriain chhak nawr an lo inzuam leh ta a. Champhai thlengin Paihte lo tla thla ve tur dangin an nawr chho leh a, chhim chhak lamahte pawh Khawchhak Tuipui ral thlengin, chhim lal lam pawhin an hma zawn chu an chelh reng thei bawk a. Thlang lamah lah anmahni unau bul tak Zahmuaka chhungkua ni ve bawk Zadeng, Palian, Chenkual leh Thangluah hote kha an titlawm vek bawk a. An khua leh tu'te pawhin ropui an inti ve êm êm in nuam an ti hle a ni; chunglai hla—

Lal lai lal lai e, keimahni lal lai a e,
Kan hluanah sang chuang an awm lo,
Van zawl chung turni lo chu,

tih hla te hi ban chhui chiang ila, khang hun nen kha chuan inhmeh

êm êm a ni. Heti khawpa an lo ropui tak hnu chuan chhiah lam leh thilpêk lam chu pung lo thei pawh a ni lo reng a ni. Mipuite pawh hian an lal te hi an chhuang ve em em a, sa ei puar sela, zurui sela, "kan lal te zarah ka rui ta, kan lal te zaran ka tlai ngei mai" tih hi an ṭawng kau chheh a ni a; heti taka an khua leh tui te nena inhriat thiamna an neih theih leh hmelma lakah pawh an lo chak tak hle avang hian Sailo ho hian lal nih an thiam hle tih loh rual a ni lo.

Kan Mizo lal, Sailo lalte lal dan hmang hi han thlir chiang ila, lal-na tawp chin nei lovin an nawm mâkin an lal a, heng ang hoten lal dan chi hrang hrang hming an lo sak absolute monarchy te, despot an tih te leh tyrant an tih te hi a vuh theih vek a ni, kan ti thei awm e.

Hotu mumal lo nei tawh mang lo aṭangin hotu rawn hruai khawm leh tihe tu leh hnam dang ten tih ṭiau leh tih mang theih mai dinhmun a awm chhak leh thlang chhim leh hmar zawngah lo lian leh thei dinhmun a rawn hlangkai leh theitu an ni a, an inhriathiamin an lo inzah thiam hle a, an phut apiang mipuiten an phal thin zel a. Ram chu "Kan ram, kan fate thlenga rochhun tur" an ti a, khawchhunga mite chu "Ka khua leh tui te" an lo ti a, an ta liau lau angin an chei a. Anmahni rorelpui leh rawn turin upa an nei a, an khua leh tui zinga an duh duh leh an duhsak sak anmahniin an thlang mai a, chungte thu rawn chu an duh leh an zawm a, an duh loh leh an zawm lo thei a. Lo ṭha nei a buh chhung tam bik tur te an duh tawk tawk chhungrual zinga mi an ruat mai a ni. Mipuiin duhzawng mi saw na an nei lo. An pem san theih hi an hmanraw neih chhun ni chauhvin a tang thei.

Thlir dan pakhat aṭanga thlir leh thung chuan thuneihna tawp chin nei lova an lalna pawh chu chhungkaw pa ber thuneihna ang a ni ve leh thung a ni. A khua leh tui te ṭhatna tur thlir zelin, pa in a fate chunga ro a rel angin a rel a ni.

Chutianga lal dan chin tawk awm lova lal mah nisela lal sual lutuk tak sawi tur an tam lo hle mai. Han sawi tur ting chu an awm zauh zauh bawk a, a tlangpuiin an ṭha viau a ni. Mizote hi khang hun lai lam ata tawh kha in leh lo nghet nei lova khaw thai kai lawr a, insawn insawn ṭhin kan nih avang khan mimal tupawh hi eng hunah pawh duh duh a insawn thei an ni tho va, an lal kha an chungah ṭha tawk lova an hriat phawt chuan an duh duhna khuaah an pem thei tlat mai; lal tupawh an khua ten an pem san chuan an lal thei lo a nih mai avang'n lal tan khua leh tui te chungah chhiat lutuk theih a ni bik lova an inkamki tawn tlat a ni. Hetianga pemsan theih hi mipui hmanraw neihchhun a ni mai a, mahsela lmanraw pawimawh tak a ni ve a ni. Vailen hnua mitep in leh lo nghet neih an lo chak tawh hnu leh mi kan lo pun tawh hnu a, duh duh a pemna khua te a lo harsat tak hnu, mitein pem theih hnu kha chuan thil a lo danglam ta reng a, lal huatna a lo lan talh talh a ni.

Vailen dawn vel lai te kha chuan Sailo hi an lal tawh em em a; an khuaa mi hausa deuh te sum it vanga an sualna zawn a, sual vak lo pawh sual anga ngaih a, an neih zawng zawng chhuh sak tak mai te pawh ching an lo awm ta a, chu chu "ram" an ti a. Heng thil avang hian mipui an thlamuang lova, chhak leh thlang indo reh hlim hlawt khan Lalmanngaihawn Vanphunga khuaah mipui lungngaih lohna a lo chhuak ta a. Mipui an ṭangrual a, an lal an ban a, thingthu nung an ken tur

a, ta'kuangah tui an bun a, an hawlh leh tir a, "Ke thingthu nung tuia chiah mih ang thik hian kan lalna hi nui tawh se" tiin an chham tir a. Vûta thlah chhim chhak lamah a darh ta zel a, chhim lal te pawh a kangkâi a, chu chu "Lal sawi" an lo ti a, lal tam fe an bâng hman a ni. Varphunga chuan tlawm a ngai a, Lianphunga, Lungtian lal Suakpuilala fapa a zuk pun ta a. Hmâwngkawn-ho chuan mau an lo kham a, a han kan a, pakhatin silai a hmet per a, a tlawlh ta mai si a. Tumah an che ngam ta lova, a um darh ta vek a. Chuta ţang chuan lal chu an lal ţan leh ta a. Hei chauh hi Mizo chanchin a lal laka mipui helna kan hriat chu a ni.

British-in min awp hnu khan India ram dang a awp angin min awp lova. Kan lal te kha chu an lal ngaiin tualchhungah chuan an lal reng a, indo leh ram pâwn lam an va run leh tualthah te kha an khap chauh a. Mahsela lal lian aiin lal tê tak tê tam tak chunga ro el a nuam zawk dawn tih an hriat avangin lal fapa ho tlâng chanlo tur te kha lalna tur tlâng a thawl lai deuh apiangah an pe ta chiam mai a. Sawrkar lo bel hmasa Mizo rahsi ţhenkhatte pawh lal ang deuh thaw in vai ram dep ramhnuai enkawl tur ang chiin hotu n'hna an pe a, "Headman" an vuah a. Heta lal tam tak leh lal ang reng te an lo awm tak ţeuh avang hian sawrkar tan chuan rorel a awlsam ta êm êm a ni. Mizo lal te chu anmahni khaw chhûngah an lal ngaiin an lal reng kan ti chungin tunhma angin indo leh inrun a awm tak loh avangin lal te khan khua leh tui zâra awm niin an inhre thei ta mang lova, sawrkar zâra lal an nih hi a lo lan chiam tawh em avangin sawrkar an tlawn chu an dub tâwk mai a, khua leh tui lakah chuan an lal a lo na ţan ta zawk mah a ni.

Sawrkar'n kuli a han phut a, lei man a han siam a, lal chuan retheí zual bik leh duhsak zualte chu leiman leh kuli awl thehna a lo nei a, chumi lei man siah chuan kuli awl hi a hlû a, kuli awl beiseiin mi fel deuh deuh khan lal laka tlâk tlum an tum a. Chhungrual buh bal la thei deuhte khan an thawhtheihna in lal an tlawn a, chutiang intlansiakna hr'sei lo tak avang chuan lal chu anmahni tawkah chuan tun hma ai chuan te zawk mahsela an lal ta êm êm zawk a ni. Tlângau, tun hma a mi hnuaihnung berte chauh lo chuan an duh ngai loh te kha mifel ṭha ṭha chanvo a lo ni zo ta a, thil kalhmang a dang ta hle mai. Tun hma angin mi neih chhuh mai mai leh ram phalna nei tawh lo mahsela, a mi duh loh zawng leh anmahni tlawn ve lo te chu lal khan hnawhchhuah theihna a la nei reng a, hnawhchhuah ri hi a lang ta zauh zauh mai a, hnawhchhuah hlauvin mipui an che ngam tawh bawk lo. Pêm mahsela lal dangte pawh khatiang tho vek mai sawrkar zâra lal vek kha an lo ni tawh si a, an êk cheh ṭhut ta tlawk tlawk mai a ni. M'zo Union lo chhuah tirh laia mipu te lawmzia leh lal ban an duh êm êm zia pawh kha ṭha lem kher lo mahsela thil mak a ni lem lo. Pêm turte chu mipui retheihna chhuanlama siamin an buh neih zawng zawng kha an hawlh bung thei a, chu chu a chanve kha tlâwm lutukin buh neilo te a lei luih tir thei tihna a ni a; an in leh lo leh huan kha eng anga ṭha pawh ni sela lal ta a ni ta mai a, pem pawh thil harsa tak a ni ta tho a ni. Hetia inhnawhchhuah mai mai a; in leh lo chan vek hi a hrehawm lutuk avangin M zorama Bawrhsap Pu A. R. H. Macdonald-a bial aiawh koh khawm'n a beng an thlen a, anin Mizo lal ten an khuate an duh duh a hnawhchhuah theihna kha a tih tawp sak ta a nih kha.

Mizo hnah thlâk ho hi lehkha ziak nei lo hnam kan lo nih avâng hian thusawi chhâwn hi kan inrghahna a ni mai lo thei lova, thusawi chhawn rinawm taka kan hriat danah chuan Sisanga chuan fapa pahnih Ngeknguka leh Bawklua a nei a; a upa zâwk Ngeknguka chu Paihte lal thlahtu a ni a, chuvangin Paihte lam lal te chu a upa zawk zel hi rokhawmtu an ni ta zel a. Tin, a naupang zawk Bawklua chu Sailo thlahtu hi a ni a, chuvangin Sailo ho ve thung chu a naupang zawk zel hi rokhawmtu an ni ṭhin a ni. Mahsela thlang tlâk hlim lai vel kha chuan ram a la thâwl êm êm a, fa upa te chu khaw thar siam a inzar darh a ṭul avangin an indang thuai thuai ṭhin a. Hmelma laka invênnaah pawh fa upa zawk te chu thil kalhmang hre zawk leh fing leh fel zawk an lo nih deuh ṭhin avangin an pate aiawhtu zawk nâwm te pawhin a lang thei ṭhin a. British in ro an rawn rel hnu phei kha chuan anni khu fa upa berin lalna chang ṭhin an lo nih bawk si avangin Mizo lal te pawh an fapa upa ber zel kha lalna thu-ah chuan pa aiawhtu ni turin an siam sak deuh ta ber niin a lang thei. Pa zo, sum leh pai lam thu-ah erawh chuan fatlum zel kha pa rokhawmtu a gah an la rawn pawm sak tho a ni.

Mizo lal, Sailo lalte hi hetia Sâp hovin an tih pun tak chiam hnu, an lal tawp dâwn lam kha chuan lal zathum aia tam zawk mah an awm tawh a. An lo tam tak êm avang leh an rorelna huam chhungte a lo zim a, khua te a lo têt tak avangin mipui chan an chang ve a, sawrkar tan an lo zahawm lovin awp an lo nuam ta hle a. An lalna te kha Governor hmingin Bawrhsapin an ban theih mai an lo nih avang leh lal nih kha a la nawm tho si avangin ban an hlau ru ṭheuh mai a, an khua ten anni kha an lo hlau leh bawk si a. Khatiang

aia sawrkar tana rorel awlsam tur zâwng khan siam chawp thei dawn pawh ni ila siam a har hle awm e. British sawrkar khan ram hei tiat si hi Bawrhsap leh an hote (staff) tlemte nen Police pawh hmang lovin C. I. tlemte nen senso awm mang lovin Mizoram pum hi an lo awp thei a ni.

Mizo lal te hi British-in min rawn awp ṭan tirh khan an khawtlâng rorelna a inrawlh lo tur leh kan ram pawn lam Cachar leh ram dangte nena kan intihbuai lohna vêng tur chauhva insawi in thui tak chu inrawlh lo tih mahsela an inrawlh thuk deuh tial tial a, rorelnaah chuan lal chuan upa amah puitu ama ruat a nei a, dan naranin chung mite chu nu leh pa leh pi leh pu aṭanga lal rawng lo bawl tawh te ho an ni ber a, mifel deuh leh chhung rual inlek kawh zo deuh te pawh an ruat thar thei bawk ṭhin. Lal upa awm zat hi bituk a awm lova, mahsela kuli âwl châkna avangin min an lo duhin lal te khan an lo dah tam tuih tuih a; ṭikhua a lo rei deuh deuh chuan Bawrhsap N. E. Parry khan upa awm zat tur dan bi a lo tuk ta hial a. Sawrkar pawhin kan ram chhunga ro an rel danah hma an rawn sawn lut ta hret hret zel a ni.

Rorelna lamah hian Mizo lal te rorelna hi mâwl hle ṭhinin anmahni leh an upate chuan laichin leh ṭhian ṭha ṭan bik lo neih chang chu awm ve zauh ṭhin mahsela, a tlangpui thlirin an rorelte chu a lai ṭha in an kengkawh tang ṭha thei em em ṭhin a ni. Hnam fing zawkte tih chu English-ho tih dân India pawhin a hman zel hi chu a sawi a sawi chuan ṭha nasa hle zawkin lang mahsela, Mizo lal te rorelna chu kulai tan chuan nasa takin a dik zawkin a rang zawk daih a ni.

ıtirna han siam ila,— Nula zen hi kan hnam dan chuan chawi
eih a ni a, zânin angah hian tlangvâl pakhatin nula lo zen sela, lo
ın ta sela, a ṭûk zingah chuan lal leh upa te chuan tlangvâl nula
ntu kha an chawitir hman fo a ni. A ni lo napui chu chawitir an
ât hle ang. Kan lal te bân hnuah pawh nula zen chu chawi theih
u la ni tho mahsela kan tunlai rorelnaah chuan chawitir khawpin
n sawi zo awm love. Hretu an awm em ? tih te leh thil dang dang-
an han kal kual ang a, hun reife a duh dawn a. Chuti hrepa thu-
ıai neih ai chuan an ngawi bo duh hial ṭhin a ni ngei ang, nula zen
ubuai hi a tlem ta hle mai.

Rukruk te hi man chhuah loh a pilbo phei chu a awm lo tawp phei
ıu a ni bık hauh lo na a, a tlangpui thu-ah kan lal te hun lai chuan
ng takin an man chhuakin, rang tak bawkin an hrem thei fo a ni.
unlai rorelnaah chuan misual tam takin hremna an pumpelh a, thil
sual lo tisuala puh te hian hrem an tuar tlat zawk fo ṭhin ạ ni tih
ın hmuh te ḅian kan Mizo lal te ho ro lo rel dan kha a aia ṭha
ıwk khawvelah hian a awm lo hial ang e tıh palh awl a ni.

Hremna lian ber chu thihna a ni a, tual thattu chu thah ve thung
ır a ni a, Mizo danin a phal a, mahsela lal ni lovin, a thi a te
ıhung khan phuba an lak phal a ni tihna mai phei chu a ni. Miin
ıl sutpui a vawn hmana lalin a lo hum duh chuan thah a thiang tawh
ova, mahsela lal bawiah a lut kumkhua ta a ni. Chumi bakah hremna
ıan ber chu Se chawi a ni. Thil tihsual len dan ang zelin Lal leh upa
e chuan lei an chawitir thei a, Sial chu Rs 40/- anga ngaih a ni a;

sia sawrkar tana rorel awlsam tur zâwng khan siam chawp thei dawn pawh ni ila siam a har hle awm e. British sawrkar khan ram hei tiat si hi Bawrhsap leh an hote (staff) tlemte nen Police pawh hmang lovin C. I. tlemte nen senso awm mang lovin Mizoram pum hi an lo awp thei a ni.

Mizo lal te hi British-in min rawn awp ţan tirh khan an khawtlâng rorelna a inrawlh lo tur leh kan ram pawn lam Cachar leh ram dangte nena kan intihbuai lohna vêng tur chauhva insawi in thui tak chu inrawlh lo rih mahsela an inrawlh thuk deuh tial tial a, rorelnaah chuan lal chuan upa amah puitu ama ruat a nei a, dan naranin chung mite chu nu leh pa leh pi leh pu aţanga lal rawng lo bawl tawh te ho an ni ber a, mifel deuh leh chhung rual inlek kawh zo deuh te pawh an ruat thar thei bawk ţhin. Lal upa awm zat hi bituk a awm lova, mahsela kuli âwl chhâkna avangin min an lo duhin lal te khan an lo dah tam tulh tulh a; nikhua a lo rei deuh deuh chuan Bawrhsap N. E. Parry khan upa awm zat tur dan bi a lo tuk ta hial a. Sawrkar pawhin kan ram chhunga ro an rel danah hma an rawn sawn lut ta hret hret zel a ni.

Rorelna lamah hian Mizo lal te rorelna hi mâwl hle ţhinin anmahni leh an upate chuan laichin leh ţhian ţha ţan bik lo neih chang chu awm ve zeuh ţhin mahsela, a tlangpui thlirin an rorelte chu a lai ţha lai an kawngkawh rang ţha thei em em ţhin a ni. Hnam fing zawkte tih dan — English-ho tih dan India pawhin a hman zel hi chu a sawi a awlh chinna .... hle zawkin lang mahsela, Mizo lal te rorelna chu kuni tan chuan nasa takin a dik zawkin a rang zawk daih a ni.

Entirna han siam ila,— Nula zen hi kan hnam dan chuan chawi theih a ni a, zânin angah hian tlangvâl pakhatin nula lo zen sela, lo man ta sela, a tûk zingah chuan lal leh upa te chuan tlangvâl nula zentu kha an chawitir hman fo a ni. A ni lo napui chu chawitir an khât hle ang. Kan lal te bân hnuah pawh nula zen chu chawi theih chu la ni tho mahsela kan tunlai rorelnaah chuan chawitir khawpin kan sawi zo awm love. Hretu an awm em ? tih te leh thil dang dangah an han kal kual ang a, hun reife a duh dawn a. Chuti hrepa thubuai neih ai chuan an ngawi bo duh hial ṭhin a ni ngei ang, nula zen thubuai hi a tlem ta hle mai.

Rukruk te hi man chhuah loh a pilbo phei chu a awm lo tawp phei chu a ni bik hauh lo na a, a tlangpui thu-ah kan lal te hun lai chuan rang takin an man chhuakin, rang tak bawkin an hrem thei fo a ni. Tunlai rorelnaah chuan misual tam takin hremna an pumpelh a, thil tisual lo tisuala puh te hian hrem an tuar tlat zawk fo ṭhin a ni tih han hmuh te hian kan Mizo lal te ho ro lo rel dan kha a aia ṭha zawk khawvelah hian a awm lo hial ang e tih palh awl a ni.

Hremna lian ber chu thihna a ni a, tual thattu chu thah ve thung tur a ni a, Mizo danin a phal a, mahsela lal ni lovin, a thi a te chhung khan phuba an lak phal a ni tihna mai phei chu a ni. Miin lal sutpui a vawn hmana lalin a lo hum duh chuan thah a thiang tawh lova, mahsela lal bawiah a lut kumkhua ta a ni. Chumi bakah hremna lian ber chu Se chawi a ni. Thil tihsual len dan ang zelin Lal leh upa te chuan lei an chawitir thei a, Sial chu Rs 40/- anga ngaih a ni a;

chumi aia thu tenau zawk chu a aia tlem pawh athu a thuin an chawi tir ṭhin. Hremia a hniam ber chu "Suk chin" an ti a, chêngkhat an chawitir ṭhin. Ei hi lei chawi anga ngaih theih ve si ngaihdamna ang deuh a ni. Salam an chawi tel ve lo. Miin lei a chawi bâkah lal leh upa ei tur "Salam" an chawi tel ngei ngei tur a ni. Salam chu sa-lam tih takah vawkpui an chawi a ni, roreltute chuan an man luih sak mai ṭhin a, khang lai khan vawkpui hi chêngnga man vela ngaih a nih avangin vawkpui nei lo chuan chêngnga an chawi ṭhin a. Tun hnua vawkpui chêngnga aia a la tlawm lai khan in chêngnga an phut zawk ṭhin a, chutih avang chuan vawkpui chêngnga aia a lo to tak hnu pawh khan chêngnga tho an chawi ta zawk zel a, chuvang chuan salam hi chêngnga chawi tihna anga ngaih a lo ni ta ber a ni. Sâwn thlâk te pawh hi tualthat tluk dawn hiala ngaiin sial chawina a ngaih thuchhe lian ber pawl a ngaih a lo ni a, chunglai chuan tangka a vân êm avangin Rs 40/- han tih te hi chu lei chawi lian ber a lo ni mai a, tunlaia sâwn man Rs 40/- han tih ngawt nen hi chuan a awmzia a dang êm êm a ni.

Thubuai neitu hian a mangan thu lal leh upa hnen a thlen hian roreltu tihbuai man ang deuhin "Dâwvan kaina" an ti a, zu bêl khat an pu hat ṭhin a. Nei zo lo deuh te phei chu pu ngei tura tih luih phei chi a ni lem lo. Mahsela mi'n an ti hrâm ṭhin. Pathian thlâwih kan la nih tak hnu erawh hi chuan lal te chu zu in lo mi an lo ni ta hlawm a, dawvân kaina hi a lo reh ta a, a thlaktu pawh a awm hran chuang lo. A thlam leh chang zawkin Salam an chawi kha rorel man a ni ber mai a ni. Thubuai an chalrem phei chuan lal tihhleh man a awm chuang lova, thu a tawp hau ringawt mai a ni.

Sakhaw lam thlalah hian lal hian khawchhungah sakhaw lam hotu lu ber a ni a, khawtlâng Pathian biak hun Chapchar Kut pawh hian Ralte Vawk tàlh ni a awm a. Lusei Vawk talh ni a awm hran leh a, Ralte chuan puithiam hran anmahni puil bik ngai an nei a ni. (Damlohna inthawina lamah chuan puithiam tupawh mahni duh duh an hmang thei.) Lusei puithiam chu "Lal Sadawt" an ti a, lalin puithiama a ruatte an ni ṭhin. Chutia vawk an han talh chu Sadawt chuan sa dawt tih takah vawk nakah hian mau zum hian a vit ṭhin a, sakhaw biakna chu sadawtin a vih zel a ngai miau a ni. Mizote hian sialte, vawkte hi a thlawn mai chuan an talh ngai lova, sakhaw pial zelin an talh ṭhin. Sial er awh chu a len deuh avangin se fei seipui hian a nakah an chhun chhin a, chu chu sechhun tih lo chhuahna bul a ni.

Kawngpui siam hi khawtlang tana buh leh bal leh sakah lam kawnga malsawmna dilna pui ber a ni a, Chapchar Kut ṭan dawn hian an nei ṭhin. Puithiam leh a ṭhiante chu kawngpui siam tur hian lal in aṭangin an chhuak a, an va siam zawhin lal in bawkah an kir leh a, lal kawngkhar an kik a, anmahni hming tak sawi lovin hming ṭha deuh deuh an inchhal ṭhin. Kawngpui siam aṭanga Nghalchang emaw Savawm emaw sahrang lu lut hmasa ber chu an hrilh ṭhin. ("Hrilh" tih chu awm ni kham tihna a ni.) Sakei lu a lo luh hmasak chuan kawngpui an siam nawn leh ṭhin.

Thlang tlak tirh aṭangin Sailo lal khua leh tui hi Lusei leh Ralte inkawp an ni a, rorelna lam thu-ahte chuan Lal chhuan Ralte upa nei zah ṭhin mahsela, khawtlang huapa mi zawng zawng tana malsawmnadilna kawngpui siam tih lohah chuan sakhaw lam thlah Ralte sakhaw

lu a ni ve lo.

Vantlang nun (Social life)-ah pawh hian lal dinhmun hi a pawimawh em emin, chanvo pawimawh tak an chang a ni. Mizo nun kawngro su deuhah phawt chuan zu leh sa hi a tel zel a ni mai a, mahsela ṭhalaite chuan a nazawngin an in lem lo. Ram chhuak sela an lo hawn a in tur zu an ring lawk ṭhin a, rammu sela chuti bawk; lo zawh dawn te hian zu lawm an sa ṭhin a, an ṭhiante nen lo zawh nun hlim takin an in khawm ṭhin. Kut ni te, chawngchen te leh khuangchawi laite hi ṭhalai zu in ve theih hun a ni ṭhin. Heng thilahte hian lal telna awm hun a lal a lo tel a, tlangval taima zu a han tawh emaw, a leh emaw chu a dawngtu tlangval tan chuan a ropui em em ṭhin.

Zu han in hian pa neinung deuhte chuan zu an han pu a, a nih loh leh an han lei a, kha zu kha an han put tawh kha chuan lal kha a lal leh ber a, zu siamtuin an han siam zo va, dawnkawn aṭanga an nan siak chhuah lo tla hmasa ber chu lal an han pe a, chu chu 'chuk phawk" an ti a, lal chuan no puiin a han in a, chumi zawhah chuan vantlâng tân chuan hailawn novin an sem ta ṭhin a ni. Zu intu an tam vak loh chuan lal chuan a in puiten nopui ṭheuhva an in theih nan an vaiin a tawk kual thei bawk. Rammu hawng leh ramchhuak hawngte zu in-khawmna-ah lalin a in zawha tlangval taima a han tâwk chu alawm Kumpinu sipaiten V. C. an ngaihhlut tluka hlu chu.

Rizawn dan thu-ah lokal ve thung ila, Mizote chenna ram hi tlâng ram a ni a, leilet a awm ve loh avangin khaw lian deuh tan chuan

lo neih tur awm loh hun a lo awm ṭhin a, chuvang n khaw hmun ngai a awm reng lovin an kai sawn an kai sawn ṭh n a n:. Khaw thar an kai hian lal in ṭhu a lai hmun ṭha deuhvah an sak sak a; chumi zawhah vantlâng in hmun an sem ta ṭh n a. Chutiang bawkin lo neih a han hun a, lo an han sem leh a, hl l khan chh.ahhlawh tam tak 'vanlung cheng' an tih ṭhin hi a neih avang n lo duh lai ber a han thlang a, a dawtah chuan a upa min berten an duh lai an han pawm leh a, chumi zawhah chuan "Ram hual" an t hho khan pawltlâka buh phur nga emaw, a aia tam emaw chhung tur n lo an han pawm velch thung a; chumi zawhah chuan lal upa dang te leh lal misa hoten an pawm leh a. Hengho hi "zalen" an tih berte chu an ni a. Chumi zawhah lal upa pawh ni lem lo lal duhsak bik buh leh bal nei thei deuh, lalin duh hun huna an neih a zen ngam tur ho khan an pawm leh a, chungho chu "hau-tla" an ti leh a ni.

Khaw tam takah chuan lal lo zawn anga fa thang pawh chhung lo Ramhual aia lal an siam lova, lal dawtah chuan ramhual chhungrual buh chhung tam ngam leh lal zin vei vah chang pawha hruai theih mi tur hi an lal ber a. Lal upate tam tak chu chhungrual tak pawh an ni kher lova, Ramhual dawtah lo an thlang a ni. Khaw ṭhenkhatah chuan Hautla hi an awm hrang lem lova, Zalen tih hian a huam nghal mai bawk ṭhin. In hmun lo ramah hian lal h n thu an nei em em ṭhin. Mamawhna leh loh theih lohna avang a lo inher chhuak mah nisela, lal hote hi hmelma lakah humhimtu an lo n h tak loh hnu kha chuan lo duhthlang thei bik an awmte hi mipui chuan hnawk an tih hun a lo inher chhuak leh ta a ni.

"Lal leh a khua-leh-tui te chanchin kan la saw loh pawimawh ber ni hial a lang si chu khawtlang ven h mna (defence) lama lal d nhmun hi a ni. Venhim kan tihin anmahni rawn runtu turte lokalin an lo inveng a ni ngawt lova, hlim tak leh nuam taka an awm theh nan an vela hnam dang anmahni la rawn ti hrehawm thei tu turte chu beih hma-sak pawh a lo ngai thin; chu chu indona a ni mai a. Khang lai khua-sa lian tu hnuaiah mah an la awm loh avang n khawtin, hnam tin kha independent sawrkar an ni vek mai a; lal zawng zawng kha 'Kump nu tluk an ni vek mai thei bawk a. An duh hun huna indo mai the n nih hlawm avangin khawtlang venhimna lampang hi thil pawimawh ber a n lo thei lova, th l dang chu a dawt leh an ni vek mai a ni.

Lal hi sipai lamah pawh hotu ber (Supreme Commander) a ni a, rammutna pawimawhah chuan anmahni ngei pawh an kal ve thin. Chin ma leh Hmar indo lai pawhin Vanhnuailiana, hmar chhak lal lian ber meuh pawh Vakul chang thlauh rum'n a tlanchhia t'h thu a awm a. Tuna Manipur ram lo ni ta lama an va rammut pawhin amah Van-hnuailiana ngei a tel a. Churrachandpur hmar lam daih Tuibangpui (Loktak Dil) kam thlang lam, tuna Moirang khaw hmunah sawn bâwk an khawh tawh a ni.

M'zo raldo mi z'ngah hian hnam dang t'h dan anga hotu nihna a kal kal thei'h leh invuith reng a awm lo. Ral an va beihnaah hian thenei thei leh tluk loh hi an lo lang mai a, a ral rel thiam chu an lo lang mai a. Mi naran a'in an lo sang a, tluk loh on a en an hl. wh

Mizo lal sipaite chu Israel lal sipai neih dan khuan hlo thlawh hunah mahni lo ṭheuh an thlo mai a; ral beih a lo hun chuan mahni ralthuam neih silai te, fei te, phaw te leh chem te an chhuahpui maiin ram mut dâwn te hian mahni in aṭangin mahni buhfai, puanthuah leh an ralthuam neih zâwng an chhuahpui mai a ni. Chuvang'n lal chuan silai neite kha chu a duhsak êm êm a. Lalsavunga Hlimen awm lai pawhin ram ṭha mual kha silai neite tân an ṭheh bik a, tun thlengin 'silai mual' hming a la put phah ta reng a ni. An hlawh leh an tangkapui ropui ber chu an rammut haw huna râl lute an lam a, zu an han in a, nula ṭha ṭhate an ṭhut ṭhup laia lalin tumpâng ki vial eng kulh mai a zu a han tawk a "huai no" an han dawm kha a ni. Hemi hlawh tur hian chhuah vahna aplangah thih ngamin tlangvâl tawh phawt chuan engkim an huamin, an bei peih vek ṭhin a ni.

Hetia ral muan lai tih tur awm tak tak lova englai pawha hmelmatena rawn run thut theih mai an nih reng avang hian tlangvâlte hi an hlu êm êm a, lal pawh hian a ngam lo der reng a, lal in a pawisak êm avangin tu tân mah tlangvâl ṭangrual chu ngam mi an ni lova; khawtlâng pawimawh engkimah kut ke ber an nih avang hian vantlâng tan hlei hlei an hlu a ni. Hetia tlangvâl an pawimawh avang hian leh englai pawh a duh thut thut an nih avang hian an riah khawmna tur in "Zawlbûk" an lo nei ṭhin a, tah chuan zan riaka thangbo tih chauh lo chu tlangvâl zawng zawng an riak khawm ṭhin. Thim hlimah hian chuan tlangval chauh ni lo, pa hote pawh ṭhian kawm tur awm a ber a ni bawk a, an chhuak deuh vek ṭhin a. Chanchin inhriat tawnna ṭha tak a ni mai a, tunlaia vantlâng inkhawm tura tlangau fo ang hi a ngai lova thil remchang tak a ni nghe nghe.

Zawlbûk hi zana chhuahkhawmna ber a nih avangin a tih enna tur leh mei lum tur hi thil pawimawh tak buaipui tham tak a ni a. Tlangvalte chu chhuna hnathawk vek mi an nih vek si avangin engemaw chang tih lovah chuan thingtuah tur han fawm hman chi an ni si lova, chuvang chuan naupang kum 10 chin chunglam la pu tling lo leh ei

sawngtu la ni lo chin hian nitin thingnawi an fawmin, tlai nitlâk dawngah Zawlbûk thingnawi bâwmah an keuh tur a ni a. Naupang tam dan azirin an thingnawi keuh chu a tamin a tlem mai a ni. Thingnawi hi thingtang ro, tawng vel zet a sei, kilh aia lian têl hi a ni a, a tlangpuiin naupang fawm khat chu a te deuh hlek a, upa deuh fawm khat chu a lian deuh hlek zel a ni. Naupangte thingnawi keuh dan hmang leh an hotu insiam dan kawng hi fel taka siam a ni a, dan naranin puitling an inrawlh meuh lova, naupang leh naupang kha thu inawlh dan awmze nei tak, khirh fe, mawl tak ang reng si a lo inenkawl chho an nih avangin Zawlbûka tlangvâl awm khawmte pawh chu dan khirh bur zam ngai lovin, awmze nei tak, zalen hle si, kawng lehlama thlir chuan khirh hle siin hlim takin an awm ho thei thin a ni. Zawlbûka tlangval za i tina awm ho dual dual z ngah chuan inhauh leh inhuat bua'na leh insual lam ri hi a awm ngai reng reng lo kan ti thei ang. A awm khat hle kan ti zawk dawn emaw ni. Chutianga lo seilian an nih avangin sipai an nihna lamah te pawh hnam fing zawkte angin zirna leh hotu inchhawng ruat fel bik awm chiah mah suh sela an va rammutnaahte chuan an va kal tluang thei hle thin a ni. Aia upa zawkte leh aia remhre zawkte thu inawih theihna kha a sâng êm êm a ni.

Ram chhuahnaah emaw, rammutnaah emaw, a nih loh lh luipui dungah sangha bei turin emaw a za têlin chhuak sela "chu mi kha mi tur a têl ang" tih bik awm hauh lovin a upa deuha khan thil chinchâng hre âwm deuhte tawngna tur hun kian fel zelin ro tha fê hi rang takin han phar leh vote lâk awm si lo hian an rel thei thuai ihin a ni. Heng vantlâng rorelna ang chiah hian i al chu inrawlh lo hlein, naupang thingnawi fawm inho khâwm danah te, tlangvâlho zawlbûk ro inrelnaah te hriatpui lo hlein; zawlbûk ngei pawh chu tlawh zen zen lo mah sela, heng mahnia ro inrêlho (autonomous bodies) te hi tha taka a hmalakin theihna turin tha takin a lo uap reng thin a; lal tha leh lal tha lo chuan tlangvâl an tha'n naupang pawh an tha zel a ni. Hmalakna hian lain tlangval awmze nei lova ina lo awmte pawh hian kawngkhar hmuh hi an hlau theuh va, "Vawiin chu i dam nange"

han tih mai pawh hrehawm an ti thei em em a ni.

Mizo lalte'n dan an lekkawh dan lam thu lo thlur leh ila. Thlang-tlak tirh khan Seleṣih khuaah Pu Kawlha hovin Sailo lal zawng zawng an awm khâwm tih kha kan sawi tawh a a ropui hle a, a chanchin han sawi pawh hian Selesih an ti mai ngai lova, "Selesangsarih" an ti deuh kher ṭhin. Hemi Selesih-ah hian la indang darh leh tur an n'h inhrerengin dân tlângpui ṭha tak tak an zam a, an inṭhen darh hnu pawha dân khat an vawn tlan zêl theih nan man leh mual thute thleng-in an siam a. He dân hi Mosia dân tluk hiala pawimawh a lo ni ta a; kan lalte pawhin an kengkawh ṭha thiam viau a ni ang, tun thleng han kan ram dung leh vangah hian dan tlângpui inang kan la hmang thei ṭhap a ni. An kengkawh thiam a ni tih a lanna pakhat chu a hmangtute phû tawk awm zel cnin kan dân hi zahpuiawmna reng a awm lo va, a mawi em em a ni. Mizoram leh hnam hmangaihtu ni bera kan ngaih Pu Macdonald Sâp pawh khan "In dân hi hnam dang-te thlirin ṭha famkim mah sub sela, in hnamin rei tak in lo hman tawh, nangmahni rem thlapa lo inher chhuak a ni a, in theihtawpa ven h'm in tum a pawimawh a ni. A ṭha lo lai ni awma in hriatte pawh hi han thlâk ta ula, in hnam dan ṭha engemaw lai tihchhiat a lo nei thei reng mai thei a ni. Mizo dân thu-ah hian Pu Kawlha chungah lâwmthu kan ba nasa êm êm a ni.

Kan hnam dân ṭhenkhatte chu han thlir chhin ila, Uire thu-ah te pawh hian a hremna chu a na lo hlcnaa, an bungrua la thei lo vin, pasal in aṭangin ruakin an chhuak tur a ni chauh mai a. Chu chuan a tihmingchhe tawk thei viau a ni ngei ang, Mizo zingah hian uirê an vâng em em a; vai-len hnu-a Sawrkar hnathawk Mizo zingah hian Mi-zo dan aṭanga intizalen an tam ṭan a, Mihlim kal sualho zingah a tam deuh ta bawk nen. A tlangpuiin khawvela uire ching lo ber hnam kan niin a lang. "Uire puang lo chû Sakeiin a seh ṭhin" tih thu ngawt pawh hian uire a tihnêp ve theihna lai a awm bawk a ni.

Rûkrûk thu-ahte pawh ni lênga fehsan pawhin, fehsan tih hriat nan [illegible] suk emaw thingfâk emaw an tung mai a, thil bo leh rûk rûk a vâng hle a ni. Hnam dang nena kan inchiahpiah hnu hian Mizo [illegible] pawhin an lo ching ta zâwk mai pawh a ni.

Inneih nia man leh mual pawh hi inhralhna tak tak a ni lo tih kan hria a, a tha hle a ni. Vaihote'n tangka tam tak sênga pasal an zawng [illegible] chuan a zangkhai zâwk êm êm a. Man ţang phei hi chu chêng [illegible] lek sênga unau inzawnna ţha tak mai a lo ni a. Nulain khumlah pasal nei sela, a manţang Palal eitu kha chu a nu leh pa dawttu chiah ni khawpin chhungkuaah an lo insiam thei tawh a ni. Nula pasal nei khan inthlahrung hlek lovin an inah duh hun hunah [illegible] a lam ngamin, a vui thu zawng zawng a hrilh ngam tawh a, thisen inzawm tluk hialin a lo nghet thei ta mai te hi thil ţha êm êm a ni chauh pawh ni lovin, a mak zâwk hial a ni. Hei aia inneih dân ţha zâwk hi mi ram, hnam fing zawkte zingah hlei hlei pawh a vâng viaulâ a rinawm. Nupa inţhen te hi Mizo zingah awlâi takin lang mah sela, inţhen dan khirh tak mai dân neitute pawh hi an inţhen tam [illegible] hlei a ni.

Tualthah chungchanga kan dân tlêm chu kan sawi tawh a, hnam fing zâwk dân rgaihtuah chuan thil awlsam tak ang a ni chungin Mizote hi tualthah ching hauh lo tluk kan ni. Hun kal tawh han thlir let ila, tualthah a vâng em em a ni. Uirê te ang bawkin a hremna chu a na vak lo, se chawi te a ni lek mai chungin a ţhat lohzia kan lo hmuhtir hneh hle a ni ang, chulovah kan laite rorel a ţha tâwk hle tihna a ni thei bawk. Tunhnu Kristian kan lo nih hnu-ah hian tualthahna hi a tâm nasa hle zawkin a lang. Chutia tualthah ching mang [illegible] chu an lo dâwih deuh em ni ang aw! tia thlir theih tak a ni [illegible] diahmun inanga zât leh zâta awm khâwmnaah chuan Mizo [illegible] dang chungah an lêng thei deuh zel tlat si a ni. Indo [illegible] Mizo France ram kalte pawh Naga hovin an ngam lo chang [illegible] tlêh khuh a ţal fo ţhîn a, tun Indopui hnuhnungah pawh

hotu ṭha an neih chuan Lushai Scout 300 vel lek Burma rama han kal ve pawh South East Asia Supreme Commander hriat tham leh fak tlakin an awm a ni.

Hemiah pawh hian hotu kan lo nei ṭha a ni tih lanna a ni leh thei bawk. Tun hnu lam chuan kan Mizo zirlaiten Naga-ho hi vai rama an awmho pui hian phaw sialah an hmangaita deuh hle tih sawina a awm a, hei pawh hi Naga-ho chuan in lamah hotu ṭha an nei a; keini chu in lama kan hotuten min hruai chak zo ta lo tih a entir a ni. Tun hma chuan Naga zirlaite hi khawiah pawh Mizo zirlaite thla fema awm ṭhin an ni si a.

Heng kan han thlir te hian kan lal Sailo lalte min awpna khan kan mizo ram thlapin min lo awp a, Sailo hnuaiah hian kan lo sang hle a, kan vel hnam dang pawhin min lo ngam lo sawt hle a. British-ho kha lo lian lo sela, Sailo hruaina hnuaiah hian kan vel hnam Cachar, Manipur leh Tripura lamahte hian eng angin nge kan chet dawn? tih pawh hi a riruang chuan a hriat theih a ni. Sailo lalte hian min hruai lo sela kan phursi chhe vek tawh mai thei a. British hi an len hun pangngai hian lo lian si sela tuna kan ram, Mizoram hi Tripura leh Manipur lalte hian an insem daih vek mai thei a ni, khati chung pawh khan an chuh nasa hle mai kha a ni a. British hnuaia Lushai Hills District a lo awm hrang thei tlat maite leh Autonomous District kan han ni thei ta te leh Mizoram Government meuh pawh India hnuaia lo piang chhuak theia a lo awmna leh Mizo ṭawng (Lusei ṭawng) hi India leh Burma inkara ṭawng lâr ber leh lian ber a lo ni thei mai te hi Sailo lalte'n thiam tak leh thin taka min awp vang a ni kan ti lo thei lo.

Mizo lalte leh an khua-leh-tui te chanchin kan sawi hian kan lalte ngei pawh chu an lo lal tak si loh avangin an ban tak hnua Mizoram hi han tihlan tel loh chu a kim thei tlat lo mai a, tawitein han thlir ilal-

Mizo lalte (Sailo) lal lai khan a ṭulna avangin anmahni chawmna tur chhiah chi hrang hrang a lo inher chhhuak zelin kan ṭhatna zawk turin dân tlângpui thil khap leh hremna, mi dik lo te tana hrehawm t h tur thil a lo chhuak zel tih kan sawi lang tawh a. Dan hnuaia ṭha taka awm a nawmzia ngaihtuah lo vin, min khuahkhirhna hnuaia awm a hrehawmna lam chauh ṭhlirin kan lalte kun dem a, anmahni aiawh leh thlak theitu ṭha tawk kan hmu thei dawn nge dawn lo tih pawh ngaihtuah chiang leh mang si lovin District Council kan neih chhuanglam kan lalte, lal ṭha lai kan ban rawk mai a. A aiawh ang deuh hlek Village Council kan han nei a, annin an ai an lo awh zo aw-zâwng si lo va. Kawng tam takah chuan hlauh tur kan nei ta lo va, min thununtu tur kan nei lo va, kan zalen zawk chu kan ti thei awm e Mahse chu zalenna chu kan hmang thiam leh si lo va, a chhiat zâwk leh a ṭhat zawk kan sawi hma pawhin thil buaithlak tak chu a lo piang chhuak ta a ni tih chu hnial rual a ni lo. Kan lalte hian mipui vanga lal niin an lo inhriat tak loh hnuah chuan mipui tân chuan an ṭha tawh lo deuh sawt ang tih chu kan ring thei na chuan mipuiin lal an nihna tam tak chu suangtuahna leh ngaihruatna mai a ni. Mipui ngei pawh hian British-in min awp tak hnu hian chuan indona leh rawlrâl hlauh tur an nei tawh lo va, anmahni hum ṭhintu lal kha an lo mamawh tawh bik loh avangin lal bi hnawk an ti ve a ni. Lal kan ning tawh hle n'a kan innga.h laia kan lal huatna hla lenglâwn ber chu—

Bal thak arva artui khawn leh

Lal hnung sui reng ka ning tawh, tih a ni a. Mahsela lal bawlthak lo chhuang thintu leh an hnun zuitu ber Ramhual leh Zalen leh Lal nun hote chuan an lo ning ve hauh lo mai a. Mizo Union leh Lalte han inep lai te khawsin Lal lamah deuh vek an ṭang si a ni. Zalen hovi UMFO lo din chhuah pawh khan Mizo Union kalh tur n hote hote si UMFO lamah an lât deuh vek a ni. Chuvang a lal hnungzuitu lal zaithak arva lo chhuan ve ngai hauh lo tuten an lo ning a ni [illegible] thiang a ni.

Artui khawn hi lalte hian a pawng apui'n an khua te artui an la'n an khawn ngai hauh lo mai a. Bawrhsap leh sap dangte leh sawrkar hnathawk dang zin vei vak lo pek tur leh Lal Aizawla a zin changa Bawrhsap pek tur artui han khawn zeuh chang a awm bawk chauh a ni. Artui khawnah hian a tlangpui'n lal.n mawh a phur êm êm lo. Tute pawh hotu lo ni ila, chutiang thil chu pumpelh theih rual a ni lo tih hi kan ngaihtuah chiang lo a ni.

Baithạk arva lam senso pawh hi lal khual te an lo thlen hian an ramhual leh lal misa ten an inah chaw ei tur n an sawm ṭhin. A tlangpuiin lal khual lo thleng lo m khual tur n upaho an inchhawk deuh ber a, upa chhallan tum zual deuh ten lal khual vawk lo talhte an ching a. Sawrkar hnathawk bal fang zin veivak pawh lal misate inah chaw eina tur an ruat sak bawk ṭhin. Heng th lah hian mipui an hab lo hle mai. Hetiang mikhual ṭha lo thlen te hi upa ṭhenkhatte chu hreh deuh pawh an lo awm thei bawk nacl ung n a tam ber chuan khual ṭha thlen hi an chak ve thei em em bawk a ni. Mikhual nazawng pawh kan inthleng ṭh n a, khual paw.mawh zan khat thlena inhrrelhriattir chu tam tak.n an hreh lo hle a ni. Vawk an talh hial pawh hi thil awm ve tak a ni thei. Lal ban hnua District Council Hotute emaw Mizoram sawrkar hotute emaw pawh tuman an thleng hn al lo chang ni lovin an thlen .n n h chak an tam hle a; kan hotu tharte chu chu aia nasa'n kan buaipui a, vantlâng thawhlâwmin sial kan talhin a te berah kel tal talh hram kan tum zawk a, lal lal lai angin upa buaipui tur b k an awm tawh si lo va, tuikhur siamna tur te, khawkar kawng sahna tura tangka hmuh te, sikul sakna tura tangka hmuh te hial pawh khaw tam tak chuan an hman riral phah a ni. Hotu tharte chu hau tak fe zawk an ni.

Kan Lal hlu'te leh tunlai kan hotu t! ar Village Council thune tute chu han khakhin ila, kan lal hlu'te kha chuan khaw kiang receive ṭha tawk tak an s'amin, chậk lakna tur thingtuai awmna tur te an s'am

a. Mau hi kawng tam taka kan mamawh avangin mauhâk a ṭha thei ang berin an siam a, hrui hnang lam, hruitung, tairua leh mitperh awmzia an humhalh tlat a, khua hi ama tawkah chuan a intodelh thei hle hlawm a, khua-leh-tui tih takah an ram te chu an duatin an khawtlang mamawh tur an ngaihtuah êm êm ṭheuh mai a. Tun hnua kan V/C. ram bera erawh chuan lal rei lo tur nih inhre rengin ngaw humhalh tha lai te huan emaw, lo atân emaw inpek an ching a, mauhâk ṭha nei khua pawh an vâng ta hle a, neitu chanchang lovin an hun laia anmahni tana ṭha tur chauh ngaihtuahin an lang a, khaw tam berah chuan hruihnang pawh a chereu zo ta a hle a ni.

Tin, lote hi hal a ngai si ṭhin a, kan lal hlu te kha chuan ram a kang chhia ang tih hlauvin mei kawng ngun takin an sah tur ṭhin a, ram a lo kan palh pawhin a ṭhelh turin tlangvâl an tirin ram kangchhia chu awm ve bawk mahsela a tlangpuin an humhalh ṭha êm êm ṭhin a ni. Rorelna tharah erawh chuan kan lo neih dan ala pangngai tho si a, ram kang chhe tur vêng tur tumah awm ta lo hrim ang hian lo hal mei bian ram a kang vak vak a, kan lo neih leh tur lam a kang chhe ṭeuh ṭhin a, ram dang han tlan tauhna awm chuang hek lo, kangfim neih a lo ṭul a, kangfim chu buhin a ngeih leh si lo vá, pachhiatna zakhua a thlen ṭhin. Mau a han tâm a, a ro rawp 1961 ṭhal laia ram pum huam deuhthawa a han kangte kha chuan ram a tichhe nasa hle mai, amau a ṭiak tawh a, zung a la nei nghet si lo vi, a kang hlum nasa hle a, van phah hle mai. Mikhualin emaw, ram vakin emaw mei an chhuah chuan lal hlulte kha chuan mei chhuahtu theihtawp chhuahin an sawngin lei an chawitir ṭhin a, tunah chuan tupawhin an lo ti tawh ta vela, an thlir ṭem mai mai a nih tâk hi.

Tun zawng zawng ala pawimawh zawk bet chu inthununna leh mi upate zahna leh pawisakna a bo ta tial tial a, kan zalen lutuk ta a, chu zalenna chu kan hmang thiam leh si lo hi a ni. Tun hma kha chuan inthununna chak tak, naupan lai atanga tlangval hna thlenga inthununna. Zawlbuk kha a awm a, chumi bakah lal laina chak

tak khan a uap a, lal lalna leh zahawmna avangin thu inawihna ṭha tak a awm a, chu chuan mipui nun a siam ṭha êm êm a ni. Kan lehkha zirte zingah pawh thingtlâng lam mi, lal thununna hnuai aṭanga lo seiliante khan lehkha pawh an zir ṭha peihin an hlawhtling zawkin a lang a. Aizawl-a seilian mi hausa leh sawrkar hnathawk fate chuan zirna tangka pawh nei zawk ni mah sela, khawtlang inthununna hnuaia la awm ṭhang lo an ni a, an zir ṭha peih lo zawk bawk a, mi hlawhtling an awm lo fo zawk ṭhin niin a lang. Thingtlângah pawh tunah chuan inthununna a bo ve tial tial a, thingtlânga seiliante pawh an ṭha bik chuang fo tawh lemin a lang lutuk ta lo.

Hetia inthununna a lo bo tak avang hian nu leh pa tam tak tan manganna a thlen a, tleirawl an han awmkhawm laih laih chuan an insual ta fo va, kuttuma insual mai ni lovin chemtêa inchiute pawh an lo ching ta zel a, Aizawl-ah phei chuan thim hnu chuan tleirawl zu rui, lu buk rual kawnga tawh ai chuan vai-ho tawh chu thil chakawm zawk tak a lo ni a.

Ka han sawi takte hi thlir ngun ila, lal chu la lal reng sela thil lo thleng hauh lo tur lo thleng tam tak a awm tih a lang a. Lal kan ban hian ṭhatna ṭhenkhat phei chu a nei ve pawh a ni thei a, mahsela kan hnam pum hian a tlangpui chuan kan chhiat phah zawk a ang hle a. Kan lalte hi kum rei tak lo lal tawhin lalte chu nuam ti hle hlawm mah sela, lal fapate lal inchuh buai lutuk sawi tur an vang hle a. Khawvel hmun dang dang leh Pathian hnam thlan an tih Israel-te ngei pawh han thlir ila, lalna inchuh hian mahni pa that te, lung ina khung te, mahni unau thatṭe tam tak hmuh tur leh hriat tur kan nei a. Kan lalte hi chu lal inchuha inthat pawh kan la hre rêng rêng lo va, anmahni kara indona a lo chhuah pawhin Sailo leh Sailo ngat mai phei chu inman an lo phal lo va, hmelma an nih lai pawhin an la inti ṭha em em ṭhin a ni. Tun hnaia an lalna a ban dâwn tak mai pawh khan thisen chhuak amual mual chu a awm thei mai awm mang e, tiin kan lo thlir ru deuh va, mahsela tluang takin an bang fel thei mai hi a mak em em a ni. Bawklua fapa Ralna Lusei zinga a awm tirh lai vel khan mikhual a nei a, chu chuan lal tur an nih thu a hrilh a, a hrilhtu kha Pathian a ni e, a hmai pawh an hmu lo, an ti ṭhin a. Thu dik pawh a nih a rinawm viau a; chuvangin Pathianin lal tura a ruat reng an lo niin Mizoram siam tura a hun taka lo lal an ni ti ila kan tisual tam lo ber awm e.

